2

МОЛОДНЯК

КЛКСМУ

ЛЮТИЙ

1929

МОЛОДНЯК

ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ
ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ
ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ-МІСЯЧНИК

ОРГАН ЦК ЛКСМУ

ЗА РЕДАКЦІЄЮ
Ф. ГОЛУБА, П. ЛАКИЗИ, Т. МАСЕНКА,
Т. МЕДВЕДЄВА, П. УСЕНКА

2
(26)

ЛЮТИЙ 1929 ХАРКІВ

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літопису Українського Друку“, „Картковому репертуарі“ та інших покажчиках Української Книжкової Палати.

Трест „Харків Друк“
Друга друкарня
ім. В. Блакитного
Харків, вул. К. Лібкнехта, 13.

Укрголовліт № 41-ж. Зак. № 2571—3 600

ПОЕЗІЇ

Б. ПАВЛІВСЬКИЙ

СМЕРТЬ КОМАНДИРА

Віють вітри рокочучи,
Віють вітри із схід сонця.
Хочуть далі побороти—
Хочуть простір підкорити.
Віють вітри рокочучи.

Дві тополі замислені
Радять раду,—що діяти.
Що діяти, де галузі—
Куди яку направляти?
Дві тополі замислені.

На кургані, на могилі,
Де соколи із вовками—
Свої здобичі терзали,
А татари запоріжців—
На кургані, на могилі.

Ой, тополі ви гордії,
Гілля ваше—діти ваші.
Направляйте їх угору—
Списом хмари розривайте,
Ой, тополі ви гордії!

Скачуть коні.
Копитами
Землю риють,
Политую:—
Кров'ю,
Слізьми
І дощами.
Вітер дикий
Напроти їм.
Скачуть коні напрот' вітру.

Краще, вітре,
Вирви з корнем,
Ті тополі, що гнучкії,
Ті тополі, що галузі
Мають міцні для мотуза.

Краще, вітре,
Вирви з корнем!

«Признавайся!
Де червоні?
А-а-а, не хочеш,
Гей ти, мордо!
Тут воронам
Будеш падлом...
... До тополі!
Он, що в полі—
Росте гордо!»

Скачуть коні,
Віють гриви...
Командира Червоного,
У полоні Білі будуть,
Судить будуть
В чистім полі.
Скачуть коні.
Віють гриви.

Ой, тополі ви гнучкії!
Серед степу усохніть ви,
Віти ваші хай грозами
Блискавиці розтрощили б.
Ой, тополі—ви гордії!
— «Комунаре!
— Тобі ось де,
— Знай—могила...
— Шаблі гострі.
— Гей, виймайте!
... Ні, не треба.
Зніміть повід,
І.... за шию
— Тут,
Повісимо з любови.

(Віша коршун білий,
На тополі на могилі—
мотуз...)
Командиру десь загони
В голові...—«а хто веде їх?
Хто?—та добре... підуть!
Зараз... смерть!—
— Гадюка мотуз...»

Стогнуть грози...
Мечуть грози—
Очі командира...
— Гей, шалені
  Звірі,
Ви в зневірі!
Чи здолаєте
Мене,
Комуніста?...
Не боюся,
Хай повисну...
Ви розвідку угаяли
Коні борзі.
Наші шаблі—
Порубають шиї ваші...»
  «Гей, командо!
Рр-раз»—і гілка
Угнулася.

Плачуть вітри з тополями,
Ждуть червоні командира...
Білі його упорали —
На вечерю хижим крукам.

Ходить сонце тужне в хмарах,
Над степи і над могили.
Десь гармати квітнуть боєм.
У тяжкі обійми ночі
Лягло сонце іскрометне.

Віють вітри рокочучи,
Командира вже вибрали,
Всі червоні одностайно—
Командири всі!
... Стогнуть грози.
На погрози
Сонце встало.

САВА ГОЛОВАНІВСЬКИЙ

ПІСНЯ ПРО ЛІТУНА ІКС

Там,
за уквітчаним
бугром
Тепер стоїть
аёродром
І за мереживом
дротів
Сідають
зґраї
літаків.
Відкіль
злетілися вони—
Буремні
вітрові
сини,
Що за проклятою
водою
Почули дзвін
землі
твердої...
Цю площу
стомлені
роки
Зрівняли
м'язами руки...
Не даром тут
дзвенить
і тане
Наказ холодний
капітана.
Дзвенить,
як і колись
дзвенів,
У димнім
полум'ї боїв...
— Товариш Ікс,
черга за вами
Сьогодні
гратись
з ворогами!

І він не знав,
коли
і звідки
Торохнуть
трауром
зенітки,
В яких країнах
на полях
Впаде він,
як підбитий
птах
І переможець
після бою
Наступить
на мотор
ногою!
Та кров
засохла
на мечах,
Бур'ян
схилився
і зачах,
Минули курява
і дим
І серце
не було
пустим.
І на покинутих
полях
Він не упав,
як мертвий
птах,
Щоб на розкраяних
устах
Горів непереможний
жах...
Пройшло...
І знов
дзвенить
і тане
Холодне слово
капітана
Про те,
що скоро
там, на площі

Свій прапор
травень
заполоще,
Тоді
крізь тумани
і муть
Маніфестації
пройдуть.
А десь
бензину
гострий пах
Ходив, як п'яний,
по степах.
І знов збирались
літуни
Буремні
вітрові
сини,
Щоб над мереживом
дерев
Крилом
промчав
співучий рев.
І так було:
нові
й нові
Ходили тихо
вартові.
Товариш Ікс
прийшов
один,
Де пахнуть
липи
і бензин...
Де в туманах
дзвенів
і танув
Наказ
холодний
капітана.
Уже над кронами
дерев
Пропелера
співучий
рев.

Це він
не вперше
переміг
Мороз
небачених
доріг.
Як може всі
схотіли б ми
Понад землею
і людьми...
А десь,
крізь оксамит
імли
Маніфестації
гули
І неподоланий
летів
Травневий цвіт,
травневий спів...

Аж раптом...
Що це?
Став мотор...
Пропелеру
наперекор.
Майнуло небо,
сонце,
синь,
Ричаг
і клапан,
і бензин...
І знову тьма,
і знову мла
Сліди останні
замела.
А десь
ішли
на сірі плити
Маніфестації
горіти
І неподоланий
летів
Травневий цвіт,
травневий спів.

І тихо
    ятрились
        в імлі
Сліди
    розритої
        землі...

Я. ГРИМАЙЛО

ВЕЧІР

Торкнулась кожної руки
Маленька втома:—Добрий вечір!
З роботи йдуть робітники,—
Назустріч—табунці малечі.

Мов зґраї золотих колібрі,
Над ними зорі угорі...
І у класичному верлібрі
Зійшлись будівлі й димарі.

Ілюміновані реклами...
У сквериках овали клумб...
— Товаришки, ходіть із нами,
В нас... далебі... чудовий клуб!

Торкнулась кожної руки
Маленька втома:—Добрий вечір!
З роботи йдуть робітники
Назустріч—табунці малечі!...

ОЛЕСЬ ДОНЧЕНКО

ДИМ НАД ЯРУГАМИ

(Повість*)

III.

Шляховий раптом розплющив очі й побачив, що на протилежній стіні весело виграють два світлозолотих «зайчики».

— Сонце на дворі,—подумав він, стягуючи з себе ковдру і чомусь хапливо вдягаючись.

З-надвору чутно було одноманітне в'ідливе гудіння, ніби там мільйони чмелів вилетіли всі разом з своїх гнізд. Часом долітали окремі людські вигуки і тоді щось дзвінко ляскало.

— Молотарка,—пригадав Шляховий.—Ну й хай собі, мені яке до того діло? Чи я справді батрак йому!...

За дверима почувся тихий жіночий голос. Шляховий прислухався.

— А пан ще спить?—почув він і догадався, що це каже Ївга.—Як устане, дасте снідати—отам сметана в горняткові накрита. Та в борщ соли ще треба положити. Глядіть тут, а я скоренько сама буду...

Рипнули двері на двір.

— Ач, як вони мене,—«Пан»,—подумав Шляховий.—Та воно й справді: для них я—пан. Взагалі вони не поважають і не визнають за працю ніякої праці, крім фізичної: сіяти, орати, гній вивозити...

Вони мають на це свої власні погляди й переконання. Розумової праці вони не визнають і для них усі оті вчителі, агрономи, землеміри, фельдшери—не хто інші, як пани, дармоїди.

Шляховий одягся й вийшов у кухню. Тут була метушня. Дві баби порались біля печи, а на припічку парував у велетенському горшку борщ. Схилившись над столом стояла Катря і невеличкою качалкою розкачувала шматочки тіста. Коли вона нахилялась, сліпуче визирали повні білі литки. Шляховий глянув і кров стукнула йому в скроні. Він одвернувся, набрав у кухоль води і почав вмиватись над шапликом.

— Я не знав, ніколи не знав,—майнула в його думка,—що в Катрі такі.. такі ноги...

Він був схвильований і сердився на себе.

— Ввійшов, побачив, дурний, дівчачі литки і вже так розгубився, що забув привітатись. Ні к чорту це.—Він нашвидку поснідав і вийшов надвір.

Стояла тиха, задумлива вереснева днина. Сонце м'яко пестило осінню землю. Червіньковим полум'ям горіли золоті скирти.

*) Див. Молодняк № 1, 1929 р.

Біля клуні молотила кінна молотарка. Гудів барабан, хлопчик погонич кричав до хрипоти на коней і раз-у-раз ляскав довжелезним батогом. Хмара сірожовтої куряви стояла над машиною і від того лиця працьовників здавалися сірими, аж синюватими. Але й гамір та метушня не могли розірвати задумливого спокою вересневої днини.

— «Пан»,—знову згадав Шляховий.

І враз відчув гостре роздратовання.

— Ну й нехай! Нехай і пан! І треба привчити себе не звертати жодної уваги на те, як до тебе ставляться. Побільше певности в собі. Хе! Якісь куркулі вважають мене за пана, а мені це вже й болить!.. От піду до них, просто до машини, стану й буду дивитись. І руки за спиною складу!

Він швидко попрямував до молотарки. Підійшов збоку і став. В гурті працьовників побачив і Спиридона. Він носив штилі. Угледів Шляхового й кивнув йому злегка головою. Той кивок певно значив:

— А й ви прийшли? Пізненько, пізненько! Довго ви любите поспати. А ми ось тут уже працюємо. З нас уже десятий піт ллється.

— Нехай, нехай!—подумав Шляховий.—Кивай там, кивай! Машина третій день молотить—є що молотити. Он які скирти навернули! Побачимо, побачимо як розверсточку виконувати будете! Тоді й я покиваю.

Хвиля глухого роздратовання кулею піднялась до горла, до очей, до голови.

— Значить і ці за пана вважають. Ну, ось побачимо! Я з вами «попанському» побалакаю. Чухатиметеся довго.

Обтираючи піт з лоба, підійшов Спиридон Голуб.

— Драстуйте. Ну як діла з «процветою»?

Спиридон завжди так називав «Просвіту».

Шляховий часто думав над цим словом: «процвета». Зла іронія, схована отрутна насмішка вчувалась у ньому. І вимовляв його Спиридон завжди з якоюсь ледве стримуваною злобою.

Не можна сказати, щоб він був ворогом освіти взагалі. Він був навіть членом просвітянської ради і колись, кажуть, керував драмгуртком. Але ж він не міг не знати, не міг не відчувати, нарешті, що «Просвіта» Яружанська була тепер під комсомольським впливом, а роботою там керував комсомолець-позашкільник. Комсомольці ж ходили з одрізами, реквізували в нього самогонні апарати і трусили хліб. Комсомольці—його вороги. Отже і «Просвіта» тепер стала йому ворожою, бо вона зробилась місцем, де ці комсомольці виступали з своїми промовами, де вони влаштовували свої свята і, навіть, засідання. Через це за останній час Спиридон зовсім одійшов від будь-якої просвітянської роботи.

— Драстуйте, Спиридоне,—відповів Шляховий. — За «Просвіту» питаєте?

— Та за «процвету» ж. Як там вона поживає?

— А мені здається, що й ви повинні б про це знати. Ви ж, коли не помиляюсь, член ради «Просвіти»?

— Та воно мені тепер без діла. Колись обрали були, ну тільки ж тепер...—він не договорив і махнув рукою.

— Конча-ай!..—закричав хтось радісно і дзвінко.

Коні стали, спинився чорний ремінний пас і одразу стало ясно чутно всі людські голоси і звуки.

— Сні-і-дати!—знову гукнув той же радісно-дзвінкий голос.

Парубки й дівчата поволі йшли в напрямку до хати. Ліниво трясли спідницями, парубки зтрушували пилюгу з кашкетів. З'явилось цебро з водою. Відразу захлюпали кухлі, задзвенів дівочий сміх.

Спиридон важко застромив у стіжок штиля і знову звернувся до Шляхового.

— Так що мені байдуже та «процвета». Хай уже Катерина бігає— вона ж учена в нас, образована, хай просвіщається.

— Та освічену ж нема чого й просвіщати. Просвіта для темних—сказав Шляховий, аби що сказати.

— А про віщо тут у вас?—підійшов ззаду старий Голуб. З ним був ще якийсь підтоптаний чолов'яга у засмальцьованому піджаці.

— Та «процвету» згадуємо—відповів Спиридон і чвіркнув крізь зуби.

— Атож, просвіта. Скоро всі латками світити будемо. От і просвіта вся—протряс бородою старий Голуб.

Підтоптаний чолов'яга кумедно, мов риба, хапнув у рот повітря і скоромовкою потвердив:

— Кожному засвітить, як розвьорстку заберуть. В комнезамуж хліба позичать підемо.

— Еге ж, тобі дадуть. Гляди, щоб у матню не насипали. Тож пролітарії—їм хлібець і позичка, а тобі—з мотузка музичка. Грай та просвіту згадуй. Істинно справедливо.

— Це як у Семена Цівки—знову хапнув ротом повітря чолов'яга в піджаці.—Як забрали півтораста пудиків пшениці, а самому їсти нічого. Світить йому! Тут оранка надходить, а в його волів реквізували. Поглянув—світить!..

Спиридон глухо засміявся:

— І нам світитиме. Підождіть ось!..

Неясну погрозу для себе відчув Шляховий у цих останніх словах. Глянув на Спиридона. Він дивився кудись у бік, зеленкуваті, котячі очі його примружились, і з них, десь глибоко сховавшись, погрожували два гострих, лихих чоловічки.

— Ці двоє старих балакають, на язик тільки гострі,—подумав Шляховий.—А цей, Спиридон, і зуби гострить. Клацає він ними, як вовк. Та тільки побачимо!..

І раптом йому стало чомусь весело й легко. Він несподівано засвистав якогось бравурного марша. Старий Голуб тільки глянув на нього:

— Свиститься хлопцеві! Та що там казати: кому—на, кому—ні! Істинно справедливо!

Шляховий пішов просто до школи. Він давно вже хотів передивитись книжки в просвітянській бібліотеці і знищити стару контр-революційну літературу. Сьогодні він конче вирішив це зробити, не відкладаючи справи надалі.

В невеличкій шафі містилась вся просвітянська книгозбірня. Шляховий уважно взявся до роботи. Він відклав на бік цілу купу творів Кащенка, декілька тоненьких брошурок на зразок «Чому ми хочемо самостійної України» і якусь стару-перестару російську хрестоматію.

Всі ці книжки він загорнув і поклав знову до шафи. Але потім подумав:

— Буде завжди заважати це барахло. Знищити його треба зовсім.

Озирнувся й підійшов до грубки. Мацнув по кешенях—сірників не було. Подивився в вікно—на вигоні гралась купою дітвора.

— Не все одно, як знищити,—подумав він.

Вийшов на двір і роздав книжки дітворі.

— Однаково ж порвуть на клаптики, хай пограються...

Повернувся в школу. Він не бачив уже того, що трапилось із дітворою і його книжками.

А трапилось ось що.

Якийсь парубійко проходив вигоном і побачив у дітей книжки. Підійшов до дитячого гурту, щось забалакав, витяг пачку махорки й сірники. Діти обступили парубка. Крамоміна відбулася: кожний з дітвори одержав собі на долоню трохи махорки, а натомість до парубійка перейшли книжки. Він старанно склав їх до однієї купки, взяв під руку й пішов вулицею.

Шляховий переглядав каталог книгозбірні, як до нього зайшла вчителька Віра Олександрівна. Вона палила цигарку і махорочний дим жовтувато-синьою цівкою звивався над її головою.

Віра Олександрівна сіла на стілець і високо, по хлоп'ячому розгонисто, закинула ногу на ногу.

— Будете палити, товаришу Шляховий?—запропонувала вона.—У мене є прекрасна махорочка.

Шляховий відмовився.

— Да,—засміялась вона,—я й забула, що ви не палите і вважаєте це за смертний гріх.

Вона була низенька на зріст і надзвичайно кістлява. Неприємно вражали своєю неприродньою гостротою її худі коліна, лопатки випинались з-під тісної сукні і взагалі було таке враження, що коли б не сукня, всі кістки в неї розсипались би з деренчанням на всі боки. Вона мала маленькі оченята, що підсліпувато дивились з-під червоних припухлих повік.

— Та й погана ж вона яка,—подумав Шляховий.—Випросив собі піп у бога дочку—глянути не гарно. І що в неї ото з очима? Лікувалась би, або що...

І ще подумав Шляховий, що попівні, певно, вже скоро стукне тридцять, а вона й досі в дівках. І навряд чи допоможе їй вискочити заміж звичка часто палити і задьористі хлоп'ячі маніри. Певно вона тепер і за

простого парубка б пішла, аби не посивіти в дівках. Годі бундючитись та кирпу гнути. Але ж хто її тепер посватає? Жити з такою—і пуховики попівські здаватимуться за камінь.

— Що ви тут усе в книжках риєтесь?—почала вона знову після короткої павзи.—Чули новину?

— Ні, не чув. А яку?

— Повітову вчительську конференцію розігнали.

— Розігнали? Цеб-то?..

— Ну от, розігнали чи розпустили—хіба не все одно? Ви ж, товаришу Шляховий, комсомолець і повинні взивати речі їхнім справжнім ім'ям. Розігнали—так розігнали. Цілу повітову конференцію, ви розумієте, товаришу, що це значить?

— Розумію.

— Ну, ну?

— Розумію те, що революція не обходить наше вчительство. Розігнали, мабуть, за діло.

— За антирадянський настрій. Але ж це, товаришу, на мою думку,—насильство.

— Віро Олександрівно, стримуючи себе промовив Шляховий,—революція дійсно є насильство. Цього й ви, мабуть, заперечувати не будете.

Віра Олександрівна засовалась на місці, затяглась так, що цигарка аж зашкварчала, і роблено байдужим голосом відповіла:

— Мені що, я до влади лояльна. Там, на цій конференції частина вчителів, що за революцію, групу таку утворили при Наросвіті—соціялістичної культури. А про себе я ж кажу, що лояльна. От ваші комсомольці мені за батька допікають: «піп,—мовляв, піп». Ну, і піп, і батько... Але ж при чому тут я, скажіть на милість? Чи я в церкві служу, чи що?

Тяжке роздратування викликав цей пискливий, тонкий, як цівочка голос.

— Товаришу Шляховий, ви простіть мене, раптом зашепотіла вона,—але ж ви—інтелігент, ви—вчитель... ви ніяк не схожі на них... Невже ви справді додержуєтесь тих думок про інтелігенцію, ну, от приміром, і про мене?... Тих думок, що висловлюють вони... Гречуха там, і взагалі вони всі...

Темна злість раптом хвилею підноситься у Шляхового. Щось здавило скроні. Поширились очі, здригнули ніздрі. Він ступив крок до неї.

— Послухайте ви, попівно!... Годі вам корчити з себе якусь... якусь юродиву черницю! Адже ж ви... ви провадите в себе дома, в попівській хаті, навчання з куркульською дітворою і потайки вчите їх закону божого? Ви ж, ви?..

Шляховий стояв перед нею блідий, з гарячими поширеними очима. Від зусилля стримати себе він дрібно тримтів.

Віра Олександрівна тихо встала, і руки, як дві м'яки віровки, безвільно впали в неї здовж тіла. Маленькі червоні очі кліпали часто, полохливо...

— Ттоваришу... Шляховий...

— «Товаришу, товаришу»! Кожне слово ваше повне єхидности. Але... але ми з вами ще побалакаємо!

Шляховий швидко вийшов з кімнати і його кроки важко загрюкали на східцях.

IV.

Химі Симоненко було всього дев'ять років, коли померла її мати. Дитяча голівка навіки запам'ятала велику чорну труну на столі, запах ладану, від якого нудило, і тонку воскову свічку в жовтих прозорих руках покійниці.

Батько почав піячити і часто діти не бачили його цілими днями. У Хими було дві молодших сестри і найменшенький, всього двох років, брат. Як найстаршій, їй довелося всі турботи про них взяти на себе.

Батько пив і, здається, зовсім забув про те, що в нього є діти. Навіть тоді, коли він бував тверезий, він майже не обзивався до них, а коли яке починало при ньому дуже вже голосно плакати, він мовчки хапав ложку, кухоль, чобіт, чи що було під рукою, і мовчки таки, зосереджено і з силою кидав на дитину.

Так тяглося щось із півроку. Та одного вечора батько, здається вперше після смерти жінки, помітив Химу. Він раптом повернувся до неї всим тілом, несподівано й різко, і коротко наказав:

— Химко, а йди-но сюди!

Хима чомусь злякалась і стояла нерухомо, із острахом вирячивши на батька баньки. Він тихо підняв руку і поманив пальцем:

— Йди, Химко, йди, не бійся...

Хима підійшла.

— Сідай тут,—він показав їй біля себе місце на ослоні.—Сідай і слухай добре, що я тобі зараз казатиму.

Хима все також із острахом мовчки сіла, де їй було показано.

— У тебе скоро буде мати... розумієш, інша мати. Щоб слухала її, любила... Чуєш?

Хима мовчала.

— Чуєш, я тебе питаю?—вдруге крикнув батько.

— Чую...—ледве ворухнулись у Хими губи, і вона раптом заридала, голосно і невтримно, затуливши обличчя руками. І коли перестала плакати і глянула на батька, побачила його нерухому постать, що схилилась над столом. Він важко поклав на стіл велику, сивувату вже голову, і його плечі якось чудно, тихо здригались. Тоді Хима мовчки навшпиньках пішла до печи і сховалась у темний куток.

Ще через тиждень батько справив весілля і в хату ввійшла повна, рожева молодиця з обличчям міської бублешниці з гострими пронизливими очима—Химина мачуха. З нею—її дочка—восьмилітня Наталка.

З цього часу знову різко змінилося Химчине життя. Вона всім своїм маленьким серцем відразу зненавиділа і мачуху і Наталку.

Наталка, худа, гостроноса дівчинка, ніяк не схожа на матір, на другий же день полізла до маленької скрині і витягла звідти Химину нову празникову спідничку. Хима кинулась до нерідної сестри з наміром відняти свою одежу, та в ту мить відчула, що їй хтось боляче вп'явся в волосся. І голос мачухин здивовано і гнівно розітнувся над її головою:

— Та-ак ти ото така дівчонка? Така дівчонка скверна? Тобі ото жалко спіднички для Наталочки?

Наталка вдягла Химину одежу і вже носила її що-дня. Така образа тяжко відбилась у маленькому серці, і Хима де-далі робилась все мовчазніша і якось зовсім не по-дитячому дивились її задумливі оченята. Вона стала тікати з дому, часто цілі дні просиджувала собі десь у кущах біля копанки чи в бур'янах на вгороді.

Звичайно, не тільки випадок із спідничкою відштовхнув Химу від мачухи. Дівча не могло забути своєї матери. Для Хими вона була втіленням ласки, втіленням теплої радости на землі. Мати для неї була все. І раптом цієї ласки, цього тепла не стало.

В хаті все так яскраво нагадувало Химі матір. Дівчинка розстеляла іноді перед собою зелену материну хустку і так цілими годинами мовчки дивилась на неї. Тоді їй було дико й незрозуміло, для чого прийшла ця повна червонощока тітка і вільно розпоряджається в їхній хаті материним добром: її хустками, спідницями, очіпками... Було роздратовання і глуха незрозуміла злість на батька...

Хима й раніше батька якось боялась, не була прив'язана до нього, тепер же зовсім стала його уникати. І так росла вона самітня й задумлива, з очицями, в яких причаївся недитячий смуток.

Через рік трапилось нещастя: батька задавило глиною. Тільки на другий день відкопали його страшно зчорнілого трупа.

Без хазяїна злидні скоро обсіли сім'ю. Химі йшов тоді вже одинадцятий рік і мачуха продала її на ярмарку багатому дядькові з хутора. Ціна— по п'ять карбованців на рік на хазяйській одежі, і за умовою,—гроші за два роки наперед.

Нового хазяїна Химиного звали Мартином Скирдою. Він жив собі окремо на хуторі і був багатир на всю губу. Двоє наймитів і наймичка працювали в нього постійно, крім строкових робітників.

Спочатку Хима пасла в Скирди гусей, а потім її настановили допомагати наймичці по хазяйству. Тут почалось справжнє пекло для дівчини. Працювала вона від зорі до зорі, не покладаючи рук.

Рано вдосвіта будила її й наймичку Скирдиха, скнирлива й зла баба, з отруйним язиком. Треба було приготувати свиням замішки, внести пойло телятам, годувати гусей, курей, індиків... Потім спішно варити щось на сніданок, а далі на обід. Те подати, там прибрати, туди збігати... І так цілісінький день ні хвилинки відпочинку.

Нарешті вечір. Ниють стомлені руки, підкошуються ноги, ніби хтось залізними обценьками схопив поперек. Упасти б і спати, спати, спати... Але Скирдиха дає останній наказ: «прясти!».

Злипаються очі, хтось невблаганний нагинає голову до долу. Руки тримтять від утоми й падають... Прядка гуде і, здається, то ввірчується в мозок невгамовний гострий ґвинт...

Химу часто били. Била й Скирдиха, била й наймичка.

Життя для дівчини було нестерпуче тяжке, і не раз з являлась у неї думка втекти звідци, покинути все й піти...

Але куди вона піде? Назад до мачухи? Знову на вічні докори, на гризотню й знущання? Та дома, мабуть, і хліба немає, кожний шматок розподілений...

За останній час Хима помітила, що хазяїн почав якось дивно придивлятись до неї, часто довго не одводив од неї пильного погляду і чоловічки його очей світили тоді як дві свічечки.

Спала Хима одна в невеличкій хатинці, де весною сиділи на яйцях гуски, а взимку тут стояли веретена, було складено лантухи і висіли пасма куделиці. Тут просто на лантухах вона й спала.

І от одного разу вночі вона раптом прокинулась. В хатині тьмяно блимало світло. Мартин Скирда, білий у білизні довгий, стояв, схилившись над нею. В одній руці він тримав підсліпуватого каганчика, другою ж швидко водив по Химчиному тілі.

Хима дико схопилась. Жах владно спіймав її в льодові обручі. Вона хотіла крикнути, покликати когось на допомогу, і не могла. З горла в неї вилітали тільки якісь хрипкі незрозумілі звуки. Хазяїн з острахом подивився на двері, тоді суворо погрозив їй рукою й тихо зник.

Хима швидко, хапливо вдягалась. Взулась, натягла вбогу кожушинку... Хвилинку прислухалась—ти-хо... Тоді навшпиньках, стримуючи подих, пішла до дверей.

На дворі стояла ясна зимова ніч. Повний місяць поспішав назустріч серпанковим прозорим хмаринам. Сніг виблискував синьо-червонуватими іскорками і кувікав під чобітьми. В тиші тонко луснуло десь від морозу дерево.

Хима швидко перейшла подвір'я—повз клуню, мимо хліва—чула як важко зідхають і ремигають корови—опинилась за ворітьми. Тиха простяглась вулиця.

На мить зупинилась. Куди ж? А, не все одно! Пішла хутко, не озираючись, тільки чобітки на морозі: рип-рип, рип-рип...

Ось і вітряки, оболонь,—край села. Далі поле. І далі, все далі, біжить дорога—рипуча, в'їжджена. Тут знову спинилась, послухала: ти-ихо... І раптом у морозяній тиші народився звук—далекий, сумовитий... другий — ближче... Третій, четвертий... По всьому хуторі в усіх кутках, з кутка на куток... А,—півні заспівали! Які ж це? Невже швидко світатиме?

Пішла далі шляхом, просто в поле. Воно послалось перед нею синьобілими полотняними сувоями. Озирнулась — далеко-далеко велика темна пляма—хутір. Озирнулась і прискорила кроки...

Її знайшов на другий день Онисько. Знайшов біля снігового замету край шляху, недалечко від Ластів'яного гаю.

У Яругах перед тим почали в селян зникати кури. Мине ніч так уже й чутно: у того двох курей не стало, у того трьох, у того півень зник невідомо куди. Часто знаходили недалечко від курника кров і пір'я.

Спочатку думали, що це порався тхір, але ж тхори відкусюють у птиці тільки головку, а тулуб лишають хазяйці (так що з такою куркою можна ще й борщ зварити), тут же кури зникали цілком, і з головкою і з тулубом. До того ж знайшли на снігу й слід; він був великий і ніяк на тхорячий не скидався. Покликали Ониська і той зразу ж сказав «лисиця!». Не тхір, і не що інше—тільки лисиця!

Звичайно, ніяких підстав не вірити Ониськові не було. Кращого мисливця за Ониська не можна знайти не то що в Яругах, а навіть в усій окрузі. До того ж лихо було наявне, ніхто не міг зарікатись, що наступної ночи його кури будуть цілі. Чи тхір, чи лисиця—один чорт, а кури зникають і зникають що-ночи. Отже негайна допомога Ониськова у цій справі був єдиний шлях до рятунку.

Онисько, як справжній мисливець, з запалом узявся полювати за злодієм. Він і висліджував, і засідки робив по курниках—ніякого успіху! Хитра звірина всіма засобами уникала зустрічи з людиною. А на ранок, як звичайно, хтось не долічувався ні попелястої, ні зозулястої, і Онисько знаходив тільки заплутаний лисячий слід.

Це було нечуване нахабство з боку звірини! Подумайте: ввійти в село, знайти курник і через якусь вилазку тягти одну курку за другою! І це під боком у Ониська! У самого Ониська!

Звичайно, так далі тягтися не могло. Онисько ходив похмурий і ні до кого не обзивався. Зважна і хитра лисиця цілком полонила його думки. Він навіть схуд і зблід за ці два тижні.

І от, коли одного разу йому пощастило простежити лисячий слід аж до Ластів'яного гаю, він уже ні на крок не відступав від своєї мети. Слід був дуже заплутаний, видно було, що лисиця навмисне це робить, щоб збити людину з пантелику, але Онисько вперто йшов і йшов уперед, з кожним кроком викриваючи звірині хитрощі.

Того дня він таки досяг свого. Два постріли, один за другим, гучно розляглись у лісі луною—і через годину, коли Онисько вийшов на шлях, у нього через плече висіла лисяча шкіра з золотаво-жовтим пухнастим хутром.

І тут він знайшов Химу.

Дівча мабуть дуже знесилилось і було майже непритомне. На щастя їхала яружанська підвода. Онисько зупинив її і за годину Хима була вже на хуторі в Ониськовій хаті.

Два дні вона вилежувалась, і за цей час Онисько вже взнав від неї все її життя. На третій день він запитав її:

— Ну, Химко, куди ж ти тепер підеш: чи назад до Скирди, чи додому, до мачухи?

Вона не відповіла і враз заридала, конвульсійно здригуючись усім тілом.

Онисько почекав хвилинку і тоді знову поспитав:

— А може б ти в мене лишилась? Га, Химко?

Тоді вона мовчки і раптом схопила його руку і, обливаючи слізьми, кілька разів діткнулася до неї своїми губами...

Хима лишилась в Ониська. Варила їсти, прала йому сорочки. Онисько жив собі самітньо старим парубком на хуторі недалечко від Яруг, цурався людей, цілі дні блукав десь один у лісі чи по болотах з берданкою, тільки на ніч приходив додому.

Бувало так, що на нього раптом находив запал до роботи, тоді він від ранку до вечора шив чоботи і мугикав собі під ніс якусь безкінечну пісню. Швець із нього був добрий і замовляли йому з охотою, але тільки тоді, коли не треба було робити негайно, коли можна було з чобітьми почекати—знали його звичку, що може він не шити й місяць, і два...

Його вважали за дивака, в селі розповідали про нього різні історії, казали, наприклад, що його не бояться дикі тварини, а одна дівка божилась, що бачила, як Ониська розмовляв на лісовій галявині з зайцями.

— Збирала я губи—розповідала вона,—зайшла далеко вглиб лісу, та й не туди, що вже й стежку назад загубила. А воно дуби навколо, все дуби, та отакі-о, руками не обіймеш. Коли це враз—галявина. Зелена така, округла. Глянула я, та так і похололо на мені тіло. Дивлюсь—повна галявина зайців, і сірих, і попелястих, і малих, і таких, як добрий підсвинок. А між ними—Онисько. Ходить од одного до другого, кожного рукою гладить, балакає щось. Я так і сіла. А тоді задом, задом, рачкую в кущі, далі від того місця. Одлізла так, та тоді як дремену! Скільки бігла й сама не знаю. Тільки вже ввечері на шлях натрапила...

В хаті в Ониська висіли опудала птахів та дрібних гризунів. Проводячи вдвох із Химою довгі зимові вечори, він розповідав їй історію цих опудал, знайомив її з життям тварин.

Через місяць після Химиної втечі від Скирди, до Ониська несподівано з'явилась Химина мачуха. Скирда збирався позивати її за те, що вона взяла за Химу гроші аж за два роки наперед, а та не вибула й півроку. Тоді мачуха вирішила повернути пасербицю на старе місце.

Ониська не було саме вдома. Мачуха ввійшла до хати й зразу побачила Химу. Обоє втупили одна в одну очі.

Дівчина стояла ні жива, ні мертва, в неї все похололо в середині, а мачуха мовчки, не зводячи з неї очей, наближалась все ближче й ближче. Простягла руку й раптом двома пучками боляче схопила Химу за носа.

— Так це ти так, скверна дівчоика, служиш? Так тебе до хороших людей наймати! Тікати здумала, мене опаскудила, сорому завдала якого!...

В цей час рипнули двері і ввійшов Онисько. Він знав раніше Химину мачуху і тепер відразу зрозумів усе... Хима кинулась до нього з плачем:

— Дядечку, не хочу я, не віддавайте мене!...

Мачуха почервоніла, пронизливі гострі очі її заблимали хижо й жорстоко. Вона ступила до пасербиці й сильно шарпнула її за руку:

— Зараз мені вбирайся й ходім додому! Чуєш, що я кажу, паскудо?

Онисько зненацька якось здригнувся ввесь і зблід. Поволі одступив трохи назад і раптом почав скидати з-за плечей берданку. Не розуміючи нічого, мачуха дивилась на нього.

Онисько тихо скинув рушницю і тоді поволі мовчки націлив її на мачуху. Тут вона зрозуміла і хутко подалась до дверей, з жахом озираючись на грізне дуло.

Після того вона покинула свої наміри що до Хими і більше до Ониська не з'являлась.

Минуло п'ять років, Хима виросла, вилюдніла. Прийшла революція, зазирнула вона і в глухі Яруги, запалила радісне, тривожне багаття. В Яругах організувався комсомольський осередок. Спочатку Хима нічого про нього не чула, потім хтось розповів їй, що комсомольці ходять у вивернутих кожухах і стріляють з куцаків.

Часто вночі вона чула постріли, питала про них у Ониська. І Онисько, спокійно позіхаючи, відповідав:

— Стріляють, кажеш? То, мабуть, комсомольці. Дезертирів ловлять.

Якось, як ходила вона на копанку, стріла хлопця. І чогось розбалакалась. Він був молодий, русявий і стрункий. Спитав:

— Ти ж чия така?

А на другий день надвечір парубок цей завітав до неї аж на хутір. Прийшов, палив махорку і довго розмовляв із Ониськом.

На третій день знову прийшов. Хима була вдома сама.

— Тобі не скучно тут на хуторі?—питав.—Мабуть вовки по-під вікнами виють? А ти приходь до нас на комсомольські збори.

Вона спочатку не зрозуміла. Він тоді пояснив їй.

— Я ж—комсомолець. Знаєш?

Вона не знала, вона не хотіла вірити. Комсомолець! І такий гарний привітний хлопець! І от він сидить перед нею—і комсомолець!...

Він помітив її здивування.

— Що ж тобі дивно, Химко? Ну-да, їй-бо правду кажу—комсомолець.

Вона засоромилась, почервоніла й сказала:

— А люди таке плещуть... Наче комсомольці, як звірі ходять.

Він голосно зареготав.

— Дурниці плещуть. То, Химо, все наші вороги вигадують. Ти не вір їм.

— А які ж вони ті вороги?

— Ну, як тобі сказати. Всі, хто проти нас іде—поміщики різні, куркулі, такі, значить, багаті дядьки, багатирі...

— Такі, як Скирда?—пригадала вона колишнього свого хазяїна.

— Скирда? Не знаю я такого. Це, мабуть, не в нашому селі. А й у нас у Яругах хватає їх: Карпенюки, Порфирій Рептух, Дорогайченко...

Короткими ночами лежачи в постелі, Хима часто думала про хлопця, далеко залітала своїми думками і від думок тих їй робилось і радісно і соромно.

Вони почали вдвох гуляти. Хима що-вечора виходила до нього на урвисько над яром. Він обіймав її і так вони сиділи вдвох до пізньої ночи. Був травень, зелені зорі розцвітали на таємничому небозводі; в яру, в молодій хащі, надривались солов'ї, і в далекому степовому озеречкові кричав нічний болотяний птах. Пахло в повітрі молодими хлібами, якимсь ніжним невідомим цвітом і нічною росою.

Хлопець цей був комсомолець Сергій Коровайний. Хима легко піддалася його впливові і вже через місяць після першого знайомства з нею, він привів її на комсомольські збори. Де-далі Хима все більше звикала до Коровайного, а разом із тим і до осередку. Гуртом її вмовили подати заяву про вступ до комсомолу.

Прийняли Химу в комсомол одноголосно, але раптом після голосування Гармидер збентежено й зніяковіло закліпав повіками.

— А як же з одрізом? Їй же тепер одріз нада або шпалер...—промовив він.

Це була серйозна проблема. Її відчули всі, навіть Мишко Лазарчук зрозумів важливість моменту. Він тільки остовпіло видавив з себе:

— Оце й задача... Як же дівці з одрізаном?..

Але Хима рішуче відмовилась і від одріза і від шпалєра.

— Хай я буду комсомолкою... без одріза...

Хима зробилась членом комсомольського осередку, поступила в «Просвіту», в драмгурток. Все їй було нове й цікаве, все захоплювало її. Вона почувала, що починає жити, як люди.

Ніби стара важка шкіра спала з неї і дівчині тепер було легко й затишно.

Її відносини з Коровайним незабаром трохи змінились. Річ у тім, що обійми й сидіння над яром йому швидко набридли. Він почав вимагати від Хими більшого, зробився настирливим і нахабним. Хима відмовляла і це розпалювало його ще більше, ображало, нарешті його парубоцьке самолюбство.

Випадково Хима почула від когось про те, що Коровайний ночував у гулящої вдови Марини. Це було зовсім недавно і тяжко вплинуло на Химу. Вона нічого йому не сказала, мовчки притамувала біль, але з кожним днем стала відчувати, що вона вже не любить Коровайного так, як колись.

Він мабуть теж помітив у Хими якусь зміну, бо став допитуватись, що з нею і чи не хвора вона часом. Але Хима вперто мовчала. І тоді вперше звернула свою увагу на Шляхового.

Ласкавий і синьоокий, він зовсім не був подібний до грубого й цинічного Коровайного. Він так лагідно й сердечно розпитував у неї про її життя, так ласково й тепло вів її за руку. Його рухи такі обережні й м'які, а голос глибокий, наче він іде від самісінького серця, з теплих грудей.

Щось йокало їй у середині, коли він бува пильно погляне на неї, і, наче, погладить всю ніжним запитливим зором. Де-далі Шляховий усе більше викликав у Хими тихе, радісне почуття до нього.

Вечір і жовтень... І осінь... Вогка й нашорошена, вона приходить вечорами—з-за дальніх могил, із глибокого темного яру, приходить під віконця котячою ходою, насторожена й таємнича.

Тоді Хима виходить у сіни і чуйно прислухається. Їй вчуваються за дверима чиїсь обережні кудлаті кроки. Хтось м'який і волохатий причаївся там і тихо поклав свою чорну лапу на клямку...

Хим́і і боязно, і радісно чомусь, і трішечки журно. Мовчки повертається вона до хати: Ониська немає—десь на полюванні. Тихо. Так тихо, що, здається, чутно, як шамотить на стіні рухлива Химина тінь...

Праворуч невеличке віконце, як чорний беззубий рот, ліворуч сховався в темряві похмурий куток з образами. Образи страшні—очі в святих позападали і в місячні ночі завжди блищать їхні зінниці дико й зловісно.

І так стоять одно напроти одного—вікно й образи. І так змагаються вони між собою в непроглядні осінні ночі—обоє чорні, обоє страшні й нерухомі. «Ех, полонити б, ех, полонить!».

А за віконцем тупочеться темрява, за віконцем гупає чорна навала—і нічого вже там немає: ні жовтня, ні осени, ні кроків.... Темрява, невблаганна, невпинна темрява! Темрява глуха й сліпа! Тупочеться, лізе! Жалібно брязкотять шибки. «Ех, полонити б, ех, полонить!». І тоді ще глибше в куток відступають образи, тоді застигає на стіні Химина тінь, тоді—облога й полон...

Вечір і осінь... Цвіркун нудний, скрипучий, розпочав під піччю свою музику.

Хима взулась і запнула голову хусткою. Ось вона вийде зараз за двері, вогке нашорошене повітря впаде на обличчя... Темрява обступить її з усіх боків. Але вона піде. Йтиме полем, піде понад яром, буде йти мимо того місця, де ростуть, мов сестри, три дикі груші і де так гостро пахне тепер гниличками і старим бур'яном.

Мине яр і тоді побачить світлі крапки—отак примружить очі—жовті, червоні, зелені... То—Яруги. Тоді вона піде швидко-швидко, ой, як швидко вона тоді йтиме! Чуєте, як лист закрутився, зашамотів? То за нею слідом. Хутко, хутко, тільки листя: шу-шу-шу!...

В неї дуже стукотітиме серце, вона буде тоді триматись за груди руками. Вона швидко йтиме, вона просто бігтиме — і так аж до великого освітленого вікна. Де це? Ви не впізнали? Це—школа... Еге ж, тут сьогодні має бути репетиція п'єси. Тут—«Просвіта».

Дівоча тінь підійде до вікна і зазирне туди. Та це ж Хима. Вона стане навшпиньки й буде дивитись у вікно. І коли вона не побачить там до болю рідної постати, вона стане тоді біля воріт. Вона чекатиме.

Йтимуть і хлопці, і дівчата. Йтиме Гармидер—він не побачить її, він усе про віщось думає. А як ітиме Діброва Йосип, вона йому скаже:

— Здоров, «цорте»!

Ви не вірите? Обов'язково так і скаже, і він зовсім не розсердиться, і лаятись не буде.

Та ось ітиме хтось високий і стрункий. Ну—Сергій! Коровайний. Тоді вона сховається за ворота. Але він все ж побачить її. Він візьме її за плече й запитає, кого вона тут хоче перестріти. Чи не вчителя-позашкільника, мовляв? Але вона скаже, що це її справа. Так і скаже. Він вилає її, а може й штовхне у груди. А на другий день, як звичайно, прийде до неї і буде каятись та просити вибачення...

Аж ось і він—синьоокий і любий... У темряві, правда, очей не видно, але ж вона знає—у нього сині очі... О, вона знає. Ах, ти ж... біленький! От тільки ці хлопці—не люблять його, кажуть, що з «благородних». Але ж вони його зовсім, зовсім не знають. Він такий гарний, такий ніжний!..

Вона стріне його на воротях, а він здивується і буде розпитувать, чого вона тут стоїть на вітрі, ще простудиться.

Хіба ж коли хто розмовляв із нею такими словами?

Ви кажете—він білоручка. Ні, він просто мій біленький. Чи ви знаєте це? Та це ж треба самим спізнати, що це за слово. Біленький мій, біленький мій... товаришу! Ой, чудний який. Усе турбується, щоб його якось там не звали, а щоб «товариш» казали йому. Чудний, чудний! Ну й—товариш, і нехай... А ти все ж біленький, синьоокий...

Вони підуть укупі до школи і тоді почнеться репетиція. А він, любий, буде розказувать, як треба виконувати ролі. Вона теж буде грати на сцені, як усі. Еге ж, спочатку їй було соромно чогось. Але тепер звикла. Ого-го, тепер звикла. Вона теж, як люди!..

Хима замкнула за собою двері і ключа поклала в умовленому місці. Це, як прийде Онисько. Помацки ступнула з порога й пішла. А в-обнімку з нею м'яко, перевалюючись, побігла, як ведмідь волохата, темрява.

Слідом шамотіла засохла трава: шу-шу-шу...

V.

Сьогодні в Голубів трусили яблука. Запашний дух соковитого шафрану й антоновки заповнив льох, сіни і, навіть, подвір'я.

Шляховий із незрозумілою тайнєю досадою на себе дивився в вікно. В садку кипіла робота. Спиридон не встигав переносити драбинки від одного дерева до другого. Івга та Катря носили яблука докупи і наповнювали ними мішки. Дітвора діловито допомагала старшим. Старий Голуб вештався заклопотано по саду і чомусь нагадував теж дорослу дитину.

Стояли останні вересневі дні, супокійні й прозорі. Шкляне повітря злегка тримтіло, як золота волосінь. Десь недалечко вже причаїлась розмаїто-жовта осінь, в чудернацькому клоунськім балахоні і з блискучими мідяними таламбасами. Почувалось—ще крок, ще рух, і вдарить вона в таламбаси, і розіб'ється супокійна дзвінка синява, як коштовний кришталь на скалки. Затримтить в-останнє і спалахне тоді цитриновими язиками бліда й сухотна багрянь...

І ось Шляховий бачить: Катря висипала до купи повнісінький кошик жовтобоких яблук. І раптом вся випросталась—руки до голови знялися, стоїть, нервово хустину зав'язує .Тоді тихо-тихо повернула голову до хати.

Очі уважно по вікнах перебігли. Вся постать—вагання... І ось уже йде стежкою, до хати прямує. Йде швидко, ніби боїться, щоб її хто не спинив.

Цокнула клямка—ввійшла вона—трохи ніякова і трохи бліда. Шляховий встав од [redacted] і ступив їй назустріч два кроки.

— Катре...

Він вимовив це ім'я напівзапитливо і з незрозумілим передчуттям чогось тривожно-радісного і хмільного, що насувалось на нього.

Катря зупинилась і звела глибокі сірі очі з чудесним золотавим мигтінням.

— Ви тут... товаришу Шляховий, а я думала, що вас зовсім немає в хаті. Прийшла води напитись.

Але Шляховий уже спіймав у її голосі якісь особливі нотки і враз схвилювався глибоко і тривожно:

— Катря,—бились у голові сліпуче-білі крила.—Катря!

Вона поволі підійшла до цебра з водою, набрала повен кухоль, ковтнула два рази і знову поставила кухоль на місце. Повернулась і мовчки сіла на лаві. Шляховий підійшов ближче і спитав:

— Що, заморились... у садку?

Але Катря не відповідає. І зненацька блискуче мигтіння сірих очей спалахнуло пожежою. Вони горять, оці очі, віхті золотого проміння губляться на підборідді, на плечах, на грудях. Катря підводить голову і дивиться на Шляхового пильним, довгим поглядом. Дивиться мовчки, уперто, засипає промінням... І враз ворухнулись губи:

— Ех, ви ж... комсомол мій!..

Вона рвучко встала і пішла до порога. Та назустріч ввійшов Теохван Голуб.

— Куди це, куди? Чи не в школу «процвіщаться»?

Старий, певно, натякав на «Просвіту». І вже звернувшись до Шляхового, пригвоздив його своїм тяжким олив'яним зором.

— Чи ви бачили коли таке ледащо? Вивчив її, в люди, можна сказати, вивів, а вона таке... ні в тин, ні в ворота. Вчителювати не хоче, заміж не хоче... І сама дівка не знає, що хоче. Таке уродилось...

Катря почервоніла і трохи з досадою відповіла:

— Ну що вам, тату, з мого вчителювання? Адже ж ви самі винні, що в інше село не пускаєте... Та хіба вам і не шкода мене, що заміж випихаєте?

— Не шкода, кажеш... Бачте, яка вона в мене. Голос, як сурмонька, та чортова думонька... Почекай, що ти робитимеш, як з голоду будемо пухнути?

— Коли ж це буде? Хіба неврожай, чи як?—Озвався Шляховий.

Важко гупаючи чобітьми ввійшов Спиридон. Поливаючи з рота водою, почав мити руки.

— Мова не про неврожай. Я кажу нащот розвьорстки. Все ж заберуть до цурки. Коли такечки й далі йтиме, висівки їсти будемо.

Теохван давив водянистим тяжким зором своїх старечих очей і Шляховому здавалось, що старий Голуб обвинувачує безпосередньо його в усіх своїх нещастях. Він відчув раптом і від цих слів, і від затаєної думки в Теохванових очах якусь ніяковість, приниженість. Кахикнув і промовив:

— Що ж, державі теж потрібний хліб. Народу ж і повертається—на школи, «Просвіти»...

— На галіхве комисарам—похмуро доказав Спиридон.

— Буває. Без цього не можна. Та ми йдемо до того часу, коли зрештою усякі податки буде скасовано, коли...

— Коли й нас не буде,—знову перебив Спиридон.

— Атож, видно й хати, та далеко чухрати.

— А далеко,—згодився Шляховий.—Труднощі, правда, великі, але ж пролетаріят зрештою переможе таки на всім світі.

— Да, що й казати,—насупився Теохван,—пролетарія народ горлатий. Не боїться голота ні дощу, ні болота...

— Хоч злидні, та з перцем—кинув Спиридон.

— Ну, на віщо це я?—Подумав Шляховий.—Кому це потрібно—агітувати куркулів. Та хіба ж їм це треба говорити? Ах, зовсім не те, зовсім...

— Пролетаріят це така сила, така сила...—знову почав він і замовк.— Ну, навіщо це, навіщо? Кому я кажу це,—майнула думка. Але він не міг чомусь сказати щось інше, потрібне. Десь у середині в нього хтось кричав:

— Правда, голота не боїться, нічого не боїться. І плюне вам у пику на ваші погрози й кепкування. О, голота таки ще придушить вас, ще ви довіку пам'ятатимете голоту!

Але з губ злітали тільки загальні речення про могутність пролетаріяту, убогі й мізерні перед ворожим обличчям «хазяїна». Та тут і з самим Теохваном трапилась раптом якась зміна. Він зіщулився, увесь зів'яв якось, похнюпившись заговорив:

— Та мені що. Я вже старий. Хіба ж я, крий боже, проти власті, чи що? Власть підходяща, а що собітяжників багато та жидів, або, сказати, значить, явреїв, то це, значить, тоже я не проти цього, бо всякому ж треба їсти. Воно кожному—«дай», ніхто не скаже «на»!..

Шляховий зрозумів, що старий Голуб злякався, чи не заїхав він буда своїм язиком куди не треба, і хитро повернув голоблі назад. Та в цю хвилину Спиридон підвів своє червоне, з котячими очима обличчя. Мить подивився на батька з невимовним призирством і огидою. Тоді мовчки плюнув на долівку і з силою хряпнув за собою дверима.

— У борщ собі, сукин сину!—крикнув услід йому Теохван.

VI.

Чорні неясні схлипи і шепіт, нерозгаданий звук зідхання, вогкі дотики темряви—ховав нашорошений сад. Пізній вечір блукав між похмурих дерев, плазував до освітленого Катриного вікна, що виходило просто в густий вишник.

Щось потягло Шляхового до саду. Він пригадав, як зривали тут учора останні яблука, пригадав Катрю.

— Що вона хоче, що вона хоче од мене, ця дівчина?—думав він. — Коли любить, чого ж тікає, дратує... Чому такими ласками сиплять очі, і чому такі зневажливі, байдужі її слова. Хоче помучити? Куркульська кров говорить—сама себе катує, не до пари, мовляв, парубок? Ні! Так що ж тоді, що?

Шляховий блукав у темряві, обходив стовбури, щоб не стукнутись лобом, ловив таємниче шемрання навколо.

Почав падати тихий осінній дощик. Зразу все причаїлось навкруги, принишкло зідхання, тільки листя на деревах зашамотіло від дрібних крапель, ніби якесь створіння стало перебирати лапками між галуззям.

Раптом десь далеко, в іншому кутку сада, затріщав тин. Щось глухо гупнуло, скочивши на землю.

Шляховий прислухався. Тихо. І враз почув кроки. Хтось ішов, глухо ступаючи, зачіпаючись за віття, просто на Шляхового. Він приник до стовбура. Кроки наближались.

Шляховий пригадав, що невідома особа вже не раз уночі одвідувала сад, він не раз ще раніше чув підозрілі кроки... Згадалась така чудернацька Катрина поведінка тоді в клуні, коли він схопив одріза і хотів бігти...

— Тепер довідаюсь—хто, не втечеш,—думав він і пальці заклякли на холодній цівці куцака.

Зненацька кроки стихли. Що таке? Ага, невідомий зупинився і, певно, прислухається. Шляховий притаїв подих. І знову загупали кроки. Хтось ішов садом, намагаючись ступати яко-мога тихше, часто зупиняючись і слухаючи навколо тишу. Та в невідомого були, мабуть, грубі важкі чоботи і, як не намагався він тихо ступати, звук його кроків глухо розносився в темряві.

Незабаром Шляховий примітив між деревами чорну постать. Вона пройшла мимо нього, прямуючи просто до освітленого Катриного вікна, що жовтіло вдалені світлою плямою. Обережно Шляховий поліз навзірці.

— Встигну скочити і схопити,—думав він.—Треба прослідкувати, що йому тут потрібно.

І зненацька щезла жовта пляма. Що це? Катря погасила світло? Ні, не може бути. Невідомий, певно, заступив її своєю постаттю. Так, ось він сів під вікном. Слухає. Піднявся, нахилився до шибки... Що ж це? Він стукає, він стукає в шибку... Так, тихо, обережно постукав... Тричі...

І несподіванка, і раптові ревнощі, і здивування заклекотіло в серці. Шляховий не знав що робити.

— Коханець? Бандит який? Чи злочинець?...—як карусель, ходила від гадок голова.

Тррісь!..—суха гілка під ногою.

— Чоррт! Сатана!... Чортяка!—злісно вилаявся Шляховий—і хутко кинувся вперед. Але вже було пізно—невідомий зник у темряві.

Шляховий біг слідом, не відстаючи. Тяжко гупали чоботи втікача.

— Стій! Стій! Стрілятиму!

Даремно. Затріщав тин. На мить вималювалась на ньому чорна постать. В ту ж мить сніп вогню рванув повітря—Шляховий вистрелив. Десь за тином, віддаляючись, загупали важкі чоботи...

VII.

На другий день після випадку в саду, Шляховий дізнався, що Катря хвора. Вона лежала в своїй кімнаті і нікуди не виходила.

— Чи не в звязку це з учорашнім?—думав Шляховий.—Вона, безперечно, не може не знати про вчорашню подію і мій постріл у садку. Безумовно, вона чула про це від Спиридона, що вискочив тоді на звук випалу. Ясно, що тут щось є.

Увечері в школі була читка п'єси. Катрі не було. Вона переказала, що участи у виставі на цей раз не братиме.

П'єсу читав Шляховий. На стільцях, на лавах, на лутках розмістились хлопці й дівчата—драмгурток. Тут був увесь комсомольський осередок у повному складі та ще декілька хлопців—«просвітян». Було й дві дівчини, що увесь час сиділи собі вдвох на одному стільчику, щільно обнявши одна другу.

Ззаду в них примостився Михайло Лазарчук. Він увесь час щось нашіптував їм на вухо, від чого дівчата душились від реготу і затуляли червоні обличчя фартухами. А Лазарчукові пувички-оченята задоволено бігали в усі боки і від того він ще дужче скидався на мишу.

Шумило й Гармидер сиділи по обидва боки від Шляхового, обоє в шапках, і уважно слухали читання.

Шляховий читав майстерно, голосно, кожне речення вібрувало у нього всіма відтінками, читаючи, він удавав тих осіб, про яких ішла мова. Дедалі він сам все дужче захоплювався читанням, і коли скінчив, у кімнаті на хвилину запанувала мертва тиша. Навіть дівчата, що сиділи на одному стільці, незрозуміло й розгублено закліпали повіками.

Раптом Лаврін Гармидер тяжко зідхнув, завовтузився і підвівся.

— Чули, товариші? Всі чули чтеніє? Як вам? Га? Товариш Шляховий прочитав нам тут про Назара Стодолю. Правильно прочитав, товариші. Тільки книжка й навука може нам пояснити що й до чого. Товариш Шляховий такий же чоловік, як усі, і замішка у його в голові однакова, товариші.

— Така, як і в мене, і в тебе, Лазарчук, і в усіх нас. Чому ж ніхто з нас не може такечки вчитати, як вичитував товариш Шляховий? Очінь просто —темнота наша. Не вчимось ми. Книжки й досі цураємось...

— Брось, Блин Блинович, антімонію... Тут тобі не бюра зобралась,—не втерпів Лазарчук.—Хай на собранії скажеш...

Гармидер спалахнув карими овечими очима.

— А тут що? Не комсомольці? Комсомол скрізь. Скрізь! Бо може мені, як секлітарю ячейки, серце болить. Всім нада равняться на товариша Шляхового. Навука всю землю перевернути може...

Гармидер аж упрів, виголошуючи свою промову. Сопучи, він сів.

Комсомольці з полегшенням зідхнули—нарешті, мовляв, скінчився нудний і нікому не потрібний вставний епізод у сьогоднішній роботі.

Шляховий почав розподіляти ролі. Робилось це дуже просто: проголошувалась дієва особа і потім Шляховий називав прізвище, кому її виконувати.

Гарних виконавців у драмгуртку було обмаль і тому головні ролі завжди виконував сам Шляховий. Сьогодні він лишив для себе ролю Назара.

А хто ж—Галя?—обвів він очима дівчат.

Катрі, що завжди брала головну жіночу ролю, сьогодні не було. Отже треба вибирати когось іншого.

— Хима,—подумав.—А чому б і справді не Хима? Вона не погано грає, хай привчається. Та й постать у неї гарна, не згірше від Катриної...

— Химо, чи не взяла б ти Галю, га?

Хима сиділа десь позаду, за спинами всіх. Вона підвела зашарене обличчя і очі всіх звернулись до неї. Від того вона ще більше почервоніла і, намагаючись сховатись кудись як-надалі, видушила з себе:

— Як нікого більше немає... то тоді...

— І чудесно!—гукнув Шляховий.—Чудесно. Галя буде добра, не згірше від Теохванової...

І раптом чомусь у кімнаті стало надзвичайно тихо. Звідкілясь, з найдальшого кутка, до освітленого кола метнулась тінь. Грюкнули чоботи, і Коровайний, похмурий і блідий, як смерть, опинився перед Шляховим.

— Ти... ти режісьор тут, чи ні?—кинув йому в обличчя парубок.

Руки йому тряслись, а вся струнка постать, здається, зломилась від болю.

— Ти режісьор?.. Отвічай!..

Шляховий дивився ніяково й розгублено просто в обличчя Коровайному.

— Режисер? Ну... я...

— Так чого ж ти собі главні ролі береш? Говори!.. Думаєш, як ти режісьор, так тобі тільки й грати! А остальні хай без слів, вроді як народ... Ні, усім треба вчиться грати, от і Лаврін говорив це... А ти, як хароша роль, так і сів на неї—нікому!.. І Гната, і Назара... а нам що? Думаєш —не зіграєм? Зіграєм...

— Тривай... так що ж ти хочеш?..

— Ясно, що хочу...

— Та він хоче Назара грати,—подав хтось голос.

Шляховий здвигнув плечима.

— Назара? Але ж товариш Коровайний двох слів на сцені звязати не може. Він не знає, де руки дівати, як завіса підніметься, а ви—Назара...

— Та то ж не ми, то він,—знову прогув той же голос.

— А чому ж? Інші ж грають, їм можна,—промовив Коровайний.— На перший раз мо' трохи не так, на другий раз зіграю—всім прахтікуватись треба...

Дехто засміявся, дехто співчутливо хитав Коровайному головою. Зашелестів шепіт.

Шляховий провів себе рукою по лобі:

— Я згодний. Хай Коровайний грає Назара...

Гармидер зірвався з місця.

— Що ти, Шляховий, робиш? Виставу споганити? прогоріти? З волости ж прийдуть дивитись...

Шляховий посміхнувся.

— Не бійся, не прогоримо. Звичайно, Коровайний буде виконувати цю ролю тільки тоді, коли всі, увесь драмгурток побачить, що він грає її не погано. Хай навіть не блискуче, а просто не погано. І цього буде досить. Даю слово, що роля тоді за Коровайним.

— Хай пробує! Дати йому! Хай репетірує!—закричало кілька голосів.

— Ідьоть!—ляпнув Гармидер шапкою по столу.—Кажу, ідьоть!...

З перших же рухів, з перших слів стало очевидно, що роля Назара не для Коровайного.

Перший не витримав цієї «проби» Лазарчук:

— Годі! Не годиться... Не гайте часу...

Шляховий обвів усіх очима:

— Як хочете, кажіть. Можна репетірувати далі. Але, звичайно, й так уже ясно. Коровайний цієї ролі виконати не зможе.

Коровайний, мабуть, і сам відчував себе не в своїй тарілці. Він тепер то червонів, то блід, і не знав, де подіти свої руки.

— Та то він з Химою хотів на сцені поцілуватись,—спокійно зауважив Лазарчук.—І вся антімонія тут... Не знав тільки, як промблему рішити— треба до режісьора присікатись...

Всі загреготали, Хима одвернулась, а Коровайний злісно бликнув на Лазарчука потемнілими очима з-під білястих брів. Потім подивився на Шляхового довгим, негарним поглядом, хотів щось сказати, але стримав себе і мовчки вийшов із кімнати.

VIII.

Ранком, коли Шляховий іще спав, хтось постукав до нього.

Увійшов десяцький із сільради.

— Гречуха прислав, щоб у зборню зараз же прийшли. Ехстрено просить...

— А що там таке?

— Не знаю. Ехстрено, сказав, щоб прийшли.

Коли Шляховий прийшов до сільради, Гречуха саме розмовляв із старою вдовою Павленчихою. Насуплений, мов хмара, він сидів на розі столу і ледве кивнув до Шляхового головою на його привітання.

Павленчиха, низенька, суха баба із жовтими, як у шуліки, округлими очима і з гострим пташиним носом, стояла перед Гречухою і мало не за кожним своїм словом низько йому кланялась.

— Та не кланяйся, бабо, не кланяйся, я не цар,—сердито зупиняв її він.—Краще до діла кажи...

— Та я ж до діла... «Ніякого пособія, кажуть, тобі не дамо, бо твій син у нас по списку як дізентір лічиться»... А навіщо ті списки, питаю, як він у мене в хаті сам своєю персоною сидить. Чи я ж його вижену? Не подужаю, стара вже... Колись було покійному Павлові жеребців халастати допомагала—їй-бо правда, не брешу, а тепер я нікуди не судна...

— Ну, а зараз же—де твій син?

— Та чи я за ним слідком ходжу, чи що?.. Переночував та й пішов. Удень десь по ямах переховується, а вночі торготить: одчиняй. Поїсть, переспить трохи та й знову чкурне. Двічи за ним із волости приходили. Та не заберуть ніяк. Раз утік, а другого разу і вдома не було. Я вже оце прошу-молю його: іди ти від мене, бога ради. Не дають через тебе мені ні пособія, кажу, ні хліба... Іди, говорю, служи, лобуряко, доки ж його байдики бити—великий, кажу, бовдуре, вродився.

— Ну, а він що?

— Що? Йому що? Визвіриться на мене, то я й замовкну. Цур тобі, пек, думаю.

Павленчиха до самого пояса вклонилася і затараторила:

— Візьміть його, прошу вас, від мене. Бо ніякого ж пособія через його. І мені скрута, і від його ні діла, ні роботи. Заберіть та й оприділіть мені скільки там... Треба ж і їсти, треба й посіяти щось. Злидні, самі знаєте...

Вона помовчала трохи, ніби міркуючи, чи казати все, чи не треба, тоді підперла правою рукою підборіддя і, наче з жалем, промовила:

— А позавчора оце вночі приходить—і, лишенько! Вся рука в крові і шкура так і здерта з неї...

Шляховий враз стріпнувся. Пригадав, як він стріляв на невідомого в садку.

— Чи не він, бува?—подумав.—Це було позавчора... Але невже тут замішана Катря?

І чомусь йому здавалось, що це таки справді він поранив Павленчишиного сина-дезертира.

Гречуха раптом устав, потягся всім тілом і позіхнув. Потім звернувся до Шляхового.

— Ну що, чув? Усе чув?

— Що саме?

Що баба тут—кинув на Павленчиху—розповідала? Прийшла на свого сина жалітись, що він дезертир у неї. Чув? Просить, щоб забрали його в армію. О!..—підняв угору палець Гречуха.—Це ж можна в газеті описати. От що я думаю. Непремінно треба... Та це ж... велика перемога... Мати виряджає сина-дезертира в армію! Це ж свідомість яка! Га, Шляховий?..

Шляховий стиснув плечима.

— Яка ж тут, власне, свідомість, товаришу Гречухо? Баба хоче одержати з комнезаможу допомогу, а їй не дають, бо в неї син дезертир. Баба—удова, їй самій нічого їсти, а тут ще годуй такого телепня-сина...

Гречуха враз різко повернувся до Шляхового.

— Ну, то що? То що? Хто про це буде знати? А це факт, це такий факт, що його, коли видрукувати в газеті, вся страна совецька прочитає... Мати відправила на фронт сина-дезертира. Та це ж, розумієш, такий момент...

Шляховий хотів щось сказати, але Гречуха перебив:

Що, брехня? Зовсім не брехня! Чому вона відправляє його на фронт, це інша справа. Тут треба про самий момент написати. О!... А це дух підняти може. Ого-го ще й як! І в порядкові партійной дисципліни, я предлагаю тобі на завтра написати про це статейку. Точка.

— Оце й усе?—запитав Шляховий.—Тільки для цього мене й покликано сюди?

— Ні, хлопче, справа інша, сурйозна для тебе справа,—знову насупився Гречуха.

Легенько підштовхуючи Павленчиху в плечі, він вирядив її з хати.

— Буде здєлано,—крикнув їй з порога і пристукнув дверима.

Шляховий дивився з деякою тривогою на невмолимі тверді Гречухині рухи, на вперте його підборіддя, на жорстоку складку, що з'явилась на переніссі.

Урочисто-чіткою ходою Гречуха підійшов до столу, відкинув шухлядку і вийняв звідти невеличкий пакунок книжок...

— Тобі ці книжки знайомі?—звернувся він до Шляхового.

Шляховий глянув і похолов, здивований і збентежений: це була та сама просвітянська контр-революційна література, що він її хотів знищити і дав погратись дітворі.

Гречуха, здається, слідкував, як зміниться у Шляхового обличчя.

— Ну, що, виходить—знайомі книжечки? Та й печатки тут нашої «Просвіти».

— Як вони попали до вас?—міг лише спитати Шляховий.

— А ти ж кому їх давав?

— Я... дітям, що грались тоді біля школи. Це контр-революційні видання, я хотів їх знищити зовсім...

— А чому ж не знищив?

— Думав, хай діти пограються. Однаково ж порвуть...

Гречуха, здається, над чимось міркував.

— Он воно як ти кажеш. А ми ці книжечки в куркуля Дорогайченка відібрали. У Дорогайченка—розумієш? У злосного кулака і петлюрівця. Чтєніє там у нього було—чоловіка мабуть з десяток слухали... І Дорогайченко на тебе вказує, мовляв, ти йому дав із «Просвіти». Печатку просвітянську показує, що правда...

— Я вже розповів, як було діло,—сказав Шляховий.

— Розповів, але... якось воно все ніби то дивно...

— Що ж, ви більше вірите Дорогайченкові, ніж мені? Таке виходить.

— Ні, виходить не таке. Хоча ти й... із мамашенькиних синків, але вірю, поки-що тобі... Але, братуха, дивись краще... щоб більше не давав дітям книжечками бавитись... А потім...

Гречуха пильно подивився на Шляхового, вивчаючи яке враження справлять на нього його слова:—А потім нам доведеться, мабуть, скоро на бандочку... Да, такі чутки ходять.

Кров ударила в скроні Шляховому. І зовсім не від того, що доведеться йти на банду. Навпаки, Шляховий у тайних думках своїх бажав такої зустрічи. Але він знав, що Гречуха зараз забалакав про банду виключно для «перевірки». Чи не зблідне, бува, позашкільник, «мамашенькин синок»?..

— Як треба буде, підемо,—здавлено промовив Шляховий.

— Да, йти треба. Книжечку геть, «Просвіту» геть, а ґвинтовочку в руки та й плі... Го-го-го, ще буде часу і на «Просвіти», і на книжки. Нову «Просвіту» збудуємо—тіятр буде на п'ятсот чоловіка—не менше, завіса вся буде з червоної матерії, а по ній скрізь голубі квіточки... Ого-го, збудуємо! А зараз бандочка, да...

— Ви тільки про своє село, аби в Яругах театр був, а що вся радянська країна зруйнована, вам байдуже?

— Чому байдуже? Власть на місцях, чув? Кожний у себе робитиме. Як самі не збудуємо, нам ніхто не поможе. А без «Просвіти» в Яругах не можна, народ дуже темний. Класової боротьби не розуміють—усі «християне», та й годі. Ні, ти скажи мені, який ти є селянин: бідняк, середняк, чи куркуль? О!..

Сперечатись далі з Гречухою було зайве. Шляховий змінив тему.

— У нас учителька є, Віра Олександрівна. Ніякої участи в роботі не бере. Скільки не балакав, не хоче. Хоча б книжки взялась видавати, або що. Мені самому доводиться скрізь.

— Попівна?

— Та вона ж.

— Нехай я сам побалакаю з нею. Я без усяких ніжностей—роби й конець. Буде вона в мене підлогу в «Просвіті» мити. А для попа треба якогось «суботника» вигадати. Хай, сукин дід, на совецьку власть поработає.

IX.

Перші лавки, як мухи, обліпила дітвора.

В шапках, у драних батьківських картузах, що налазять аж на носа, якимись невідомими шляхами діти умудрялись проскочити мимо всевидячих суворих очей і безжалісних рук шкільного сторожа Якова, що правив тепер за контроля.

До вистави лишилося ще, мабуть, із годину, а до залі вже поважно стали входити «дядюшки».

Жінок майже не було. Привілея відвідувати вистави, збори, сходки, цілком належить тільки голові дому, хазяїну. Це—закон і виконувалось його суворо й непорушно.

«Дядюшки» входили повагом, як і личить хазяїну, самостійній дорослій людині. Спокійно розгладжували долонями вуса й бороду, повагом оглядали стіни навколо і поволі сунули до свого місця.

Місця їхні—на перших лавах, і діти злітали, як горобці, коли тільки наближався до них такий дядюшка. На власному гіркому досвіді вони вже знали, що самовільне і безпідставне захоплення чужого місця негайно ж карається крутінням вуха з боку цупких «дядюшкиних» пальців із гострими великими нігтями.

На середніх і задніх лавах розмістилися хлопці з дівчатами. Як відомо, дівчина ще не жінка, а значить і не раба, отже право відвідувати виставу вона має, хоча й обов'язково спільно з «своїм» хлопцем.

Незабаром вся заля, що вміщує більше ніж сотню глядачів, повна-повнісінька. Сивий гомін густо колишеться над картузами, хустками, і над майстерно зачісаними чорними вихорями парубоцьких голів.

Стоїть безперервний лускіт, ніби всю хату завалили соломою. Це лускають насіння. Насіння—невід'ємний додаток до кожної вистави, до кожних зборів. І в цій галузі є справжні митці. Ось збоку сидить дівка з прищуватими щоками. У неї нижня губа вся чорна від лушпиння, а очі, мов від горілки, соловіють і по-дурному витріщаються на всі боки. За хвилину вона встигає розмолоти напевне сотню насінин.

Пофарбована в зеленкуватий брудний колір, зшита з мішків, перед глядачами широко розп'ялась завіса. Вона раз-у-раз ворушиться від дотику до неї небачених осіб з того боку.

Це розпалює нетерплячку авдиторії і вона починає кричати. Власне не кричати, а ревти: га-га-га-а!..

Це значить, що час уже, мовляв, починати. І щоб утишити її запал, за завісою уже в п'ятий раз пронизливо ріже вуха дзвоник, позичений на час вистави у вчительки.

Нарешті дзвоник бовкнув уже, мабуть, вдесяте, і тоді завіса незграбно підкочується вгору. Востаннє прокотилась і стихла хвиля гомону. Тільки лускіт насіння, не вгаваючи порушує урочисту тишу.

Шляховий, загримований на рожевощокого, чорновусого Назара, стояв за лаштунками. Хима була на кону. Грала вона добре, і це зразу можна було відчути по авдиторії—лускання насіння поволі стихло і чорна людська маса, як покірний упир, слухняно лягла до ніг.

Очі, очі, очі! Багато, безліч великих блискучих очей!.. Напруження і жадоба, покора і туга...

Коли Шляховий вийшов на кін, він одразу відчув, яка нашорошена й напружена заля. Він зрозумів, що вона переможена. Стоокий галасливий звір лежав покірно, тихий і заворожений.

Якось чудно забреніли у тиші перші слова Шляхового. І на кожний звук, відчував він, внутрішньо здригалась ця темна, стримана маса...

Далі й далі... Пливуть слова, звуки, речення. Сами рухаються ноги, руки, брови. Все ніби в якомусь лоскотливому тумані... Ось любе, знайоме

обличчя—а, це ж вона, Хима... Ну да, тепер—Галя... Він обіймає її, цілує запашне волосся... А-а-а, що це? Що?..

Рвонулася тиша і впала...

А-а-а!..

І так чітко і ясно в залі:

— А погано грає дурак учитель!..

А-а-а!..

— Не віддають за дурака вчителя...

Майнули десятки чорних рук... І десь, як у барабан—глухий велетенський:

— Бум, бум!..

Шшшу...—впала, як мур, завіса...

І тоді ясно, боляче ясно, почув Шляховий:

— Коровайний... От гад...

— Коровайний...

— Спортив спіхтакль...

— Коровайний...

І нараз—великі стривожені очі... Очі—і жах, і біль... Очі—і дві срібних тримтячих сльози...

Хима! Це—Хима...

Тоді Шляховий підійшов до неї. Взяв за руку.

— За віщо ж це він? За віщо він так... гидко?..

X.

Вчинок Коровайного обговорював осередок.

Ухвалили: «З огляду на те, що за тов. Коровайним раніше ніяких провин не помічалось, некомсомольський же вчинок з боку тов. Коровайного підчас вистави було викликано особистим моментом (а саме—ставленням до т. Шляхового) і особливої перешкоди що до дальнішого переможного розвитку революції тов. Коровайний своїм вчинком не поставив, обмежитися на перший раз суворою доганою і попередити, що в разі повторення подібних вчинків, тов. Коровайного буде виключено з комсомолу».

Шляховий нервувався і думав:

— Звичайно, безпосередньо перешкоди революції Коровайний не поставив, це справедливо вони відзначили, але коли б щось подібне зробив я, мене не вагаючись викинули б з осередка.

Було в нього тяжко на серці, часом находила незрозуміла туга, і тоді він ходив суворий і похмурий...

Протисамогоновий «суботник» вирішено було влаштувати так, щоб ніхто, крім комсомольців, заздалегідь не довідався про це. Треба було наскочити раптово, як грім серед ясного неба.

Зібралися просто в Гречухи, у його в хаті. Довго сперечалися—хто з ким має йти. Нарешті поділились на групи, по два чоловіки. Кожній групі було призначено певний куток.

Про Шляхового ніби зовсім забули. Ні до якої групи він не попав.

— Що це, навмисне Гречуха робить так, чи таки дійсно забув... —подумав він.

Але Гречуха не забув. Нараз зупинив на Шляховому погляд і промовив:

— Що ж до товариша Шляхового, я... не знаю. Чи ти хочеш теж піти з нами?

Шляховий спалахнув:

— А чим же я гірший за них? Що я, з обріза стріляти не вмію?

— Стріляти вмієш, та тільки нікого не вб'єш—рука в тебе дрогне...

— Ні, я прошу призначити й мене.

— Доведеться ж трусити скрізь—по хлівах, по хижах. Апарати трощити на місці. Нечиста це робота...

Але побачивши на обличчі у Шляхового вперте заперечення, Гречуха подумав і вирішив:

— Ну що ж, до Шумила з Дібровою йди. Шумило старший буде у вашій групі.

Розійшлися швидко, намагаючись заскочити самогонників несподівано.

Надходив вечір. На вербах кричало гайвороння. Пахло мокрим бур'яном гнилим листом.

— Я думаю, зараз просто до Марини, до вдови,—запропонував Шумило.

— Шкода, — відповів Діброва.—Цетверо ж дітей у неї, і цоловіка немає.

Він жалісно блимав білими риб'ячими очима, таранкуватий і сутулий. Шумило зневажливо скривився:

— У неї що-ночи новий чоловік. Шлюха над шлюхами. Думаєш, як тебе, прекрасного Йосипа, не пускає, то вже й чоловіка не має. Ого-го...

— Я й сам не хоцу,—засіпав губами Діброва.

Шумило зареготав.

Ішли й дивились над хатами, над деревами—чи не помітно де тоненької запони синього диму?

Маринина хата стояла край оболоні. Щоб заскочити несподівано, перелізли через тин. Таким чином просто з города підійшли до сіней.

Ввійшли в хату. Марина—пухка, блакитноока, ще молода жінка, привітно зустріла. Шумило пощипав себе за верхню губу, де вже починали вилазити чорні вусики, і занадто піднесено проказав:

— Ми до тебе, Марино, не в гості прийшли. По ділу.

— Кажіть по якому.

Марина сіла скраю на полу й подивилась на піч, звідкіля визирало кілька пар цікавих дитячих оченят.

— А ну, ви!—прикрикнула вона.—Повкривайтесь там, не вилазьте мені з-під рядна!

Дитячі голівки негайно зникли.

— Ми, Марино, прийшли до тебе трусити самогон. Оддай апарата.

Очі Маринині раптом поширились і зробились округлі й глибокі.

— Апа-парата?... Нема в мене ніякого апа...

— Не бреши, Марино. Краще сама віддай, а то все дно знайдемо. Тоді гірше буде. Їй-бо, гірше...

Шляховий почував тут комедію. Видно було, що Шумило зовсім не те каже, що треба сказати, і взагалі все виходить якось не так, як повинно б бути.

Це зрозуміла, мабуть, і сама Марина. Вона широко й по дурному посміхнулась:

— Шукайте. Як знайдете—ваш.

Шумило обвів усіх непевним поглядом:

— Чуєте? Каже, щоб шукали. Давайте, значить... пошукаємо.

Він устав, а за ним і Діброва.

— Шукайте, шукайте,—посміхнулась Марина.—Мо' що й знайдете...

Діброва підійшов і повагом зазирнув під піч.

— Нічого...

Шумило раптом оживився.

— Знаєте що, хлопці? Ви шукайте тут і в сінях, а я піду в коморі подивлюся. Ходім, Марино, одіпреш....

Марина зняла зі стіни одмичку й пішла за Шумилом. Шляховий лишився з Дібровою.

— Де ж його тут, у цорта, шукати, коли хата порожня?—намагався пожартувати Діброва.

Вони обидва сіли на лавці й чекали.

Через десять хвилин повернувся Шумило з Мариною. Він був трохи блідий, а Марина, навпаки, червона й розпатлана.

— Нічого немає там, у коморі,—промовив Шумило, намагаючись не дивитись у вічі товаришам.

Шляховий поглянув на нього, на Марину, і зрозумів. Йому зробилося гидко.

— Ходімо звідси,—кинув він, і перший пішов до дверей.

Аж на подвір'ї наздогнав його Шумило:

— Чого ти так утік? Посиділи б у неї трохи... Вона, знаєш, баба нічого...—але зазирнувши Шляховому в обличчя, зніяковів і замовк.

Коли проходили мимо подвір'я Порфирія Рептуха—колишнього волосного старшини, найбільшого дуки на селі, почули галас.

Кричав Гармидер і Лазарчук, до них прилучав свого тоненького, як у птички, голоска, сам хазяїн—Рептух, сухий довгов'язий чоловічок, уже сивуватий, з гостренькою, клинчиком, борідкою.

Гармидер високо тримав у себе над головою сулію з рідиною.

— Самогон витрусили, вигукнув Діброва.—Бач, вони не так як ми.

— Апарата знайдіть, тоді й забирайте,—голосно пищав Рептух.—А сулію брати ви не маєте ніякого права. Що? Нема такого права, говорю вам. У мене жінка ревматизмом страдає, їй тіло треба розтирати. Що? Купив я, а не вигнав. Шукайте апарата, а сулії не маєте права...

Бряззь!..

Гармидер з силою брязнув сулію об ворота. Розлетілись скалки, від самогону на дошках мокрі плями...

— Оце тобі твоє право!.. Знаєш наказа, що самогона не можна в хаті тримати?.. Які там ліки. Знаємо вас!..

— Право? Я знайду своє право. Я не боюся... Що? Не налякаєте! Я всі закони краще від вас знаю... Що?..

Гармидер і Лазарчук пішли на вулицю, але в воротях Гармидер ще раз повернувся і посварився кулаком:

— Чекай, ось іще протокола напишемо, куркульська твоя душа, штрафа заплатиш. Ми з тебе твій дух виб'ємо. Ти не думай, що як тебе і досі величають Порфирієм Гавриловичем, так твоє царювання без кінця буде? Ого! І пух твій розвіємо. Ні-ні-бе не лишиться... Буде порожній рептух, до кінця спорожнимо.

Увечері того дня Спиридон спитав Шляхового:

— Ну що, чули новину?

— Яку?

— Ге, то ви й не чули, виходить. А вам воно, мабуть, найінтересніше буде. Банда через Михновці пройшла вчора.

— Михновці? Та це ж верстов тридцять звідціля?

— Атож. Все село про це баляси точить, а ви нічого не знаєте. Дядько михновський приїхав, розповідав оце.

— Значить Гречуха не брехав,—подумав Шляховий. І враз ним опанував якийсь піднесений, хвилюючий настрій. Майже весело звернувся він до Спиридона.

— Ну, і що ж той дядько розповідає?

— Та що ж? Камуністів чотирьох зарубали, комисарику там якомусь, чи продагенту, живіт випотрошили. Усе, як полагається. Гостра банда, кажуть—Голованя.

Знову, як колись біля машини, Шляховий примітив, що Спиридон зловісно примружив маленькі зеленкуваті очі... Десь глибоко, аж на самому дні, заховалися в них два гострих пронизливих чоловічки.

— Так, це ворог, ворог найлютіший, найжорстокіший,—подумав Шляховий.—У відповідний момент він без жодного вагання виставить пазурі і стрибне на свою жертву ззаду.

І від передчуття чогось незвичайного, буйного і тривожного, Шляховий раптом відчув, як холодні тонюсінькі гострячки затанцювали у нього на спині. І враз, так само як і з'явився, зник його задеркуватий піднесений настрій. Глухо, наче не своїм голосом, він сказав:

— Ну що ж, банда—хай банда. Вона сюди не прийде, у нас ні цукроварень немає, ні шкіряних заводів—грабувати нічого. А прийде—будемо воювати.

— Атож, будемо воювати,—загадково відповів у тон Шляховому Спиридон.

Ввійшла в хату Катря.

— А-а, товаришу Шляховий—протягла вона.—Давненько я вас не бачила.

— Я вас теж. Ви хворіли, чи що?

— Так, трохи була занедужала. А з вами, я чула, халепа трапилась?

— Цеб-то?

— На виставі. Коровайний там щось крикнув підчас дії, образив вас?

Шляховий чомусь густо почервонів.

— Всі знають,—подумав він,—усе село. Може, навіть, здогадуються через віщо таке лучилось.

Спиридон теж устряв у розмову:

— Ще добре, що він вас каменюкою не саданув. Я вам скажу, а ви послухайте моєї поради—не зв'язуйтесь ви з ними... Не по дорозі вам... Ви подивіться на себе й на них. То ж, вибачте мені на слові, босота. Босячня, гультіпа безпросвітня. А ви ж...

— Тривайте,—зупинив його Шляховий,—ви ж це про кого? Хто це—вони?

Спиридон на мить ніби зніяковіло кліпнув віями, а тоді тихо, але твердо проказав:

— Та вони ж... Камсосмол...

Але в цю хвилину втрутилась Катря:

— Власне кажучи, це діло не наше. Хіба ж таки товариш Шляховий маненький, чи що. Він бачить і знає сам, що робить. Правда ж?—хитнула головою до Шляхового.

Шляховий подивився на неї довгим, чудним поглядом.

— Правда...

XI.

Урочисті річні збори «Просвіти» було призначено на неділю ввечері.

Шляховий хвилювався—річні збори—це ж огляд діяльности всього товариства, це ж підсумки за рік і його роботи, вчителя-позашкільника.

Він у думках перебіг увесь шлях Яружанської «Просвіти» під його керівництвом. Так, було багато зроблено. Майже що-тижня він сам читає селянам лекції. Працює, його гордощі—школа лікнепу, з неймовірним зусиллям утворив він просвітянський хор і драмгурток. Але як ще багато треба було зробити!

Шляховий пригадав, що, як правило, всі лекції й читання, відвідує виключно молодь. Дорослі селяни увечері йдуть не до «Просвіти», а в «зборню». «Зборня» відограє для них ролю клуба, посидіти у ній для «старичків» те ж, що німцеві газета. Членами «Просвіти» є ще багато куркулів, які, коли б тільки змогли, уперто гнули б свою лінію і в просвітянській раді, і взагалі у всій роботі...

На збори із волвиконкому мусив був приїхати завідатель волнаросвіти товариш Мед. Шляховий чув якось про нього, що це особа дуже хитра і

причеплива до кожного дріб'язку, особливо коли хто їй не сподобається. Отже цей приїзд теж був не дуже приємний для Шляхового.

Думав іще Шляховий про те, що в осередкові він не веде ніякої політосвітроботи, хіба коли-не-коли поставить доповідь на загальних зборах про міжнароднє становище, про війну з Польщею і Врангельом. Та й яка робота? Добре вже те, що він зумів притягти всіх комсомольців до «Просвіти». Тепер без комсомольської участи не проходить жодна вистава, жодна лекція. Це, мабуть, товаришеві Медові дуже сподобається...

Про Меда тут Шляховий подумав зовсім не того, що йому була потрібна похвала завволнаросвіти. «Просвіта» була під впливом комсомольського осередку—не скрізь було так само. Це було просто досягнення, дуже велике досягнення, варте уваги.

О, комсомольці могли зробити в «Просвіті» дуже багато, але ж їх відтягала щоденна поточна робота. Ось уже три дні, як під керівництвом Гречухи й Гармидера вони працюють на полі—вкупі з усим комнезамом засівають земельні клаптики червоноармійських сімей. А там—облава на дезертирів, там, дивись, лишки земельні виявляти—знову робота...

В неділю вдень трапився один випадок, що цілком попсував Шляховому настрій. Олексі Стратієнкові батько розбив голову.

Стратієнко—тихий, лагідний хлопчина, член яружанського комсомольського осередку, син найбіднішого селянина, пішов до комсомолу одним із перших у Яругах. Спочатку батько косо дивився на це, а потім махнув рукою:

— Хай, як знає. Може колись до комисара в партії дослужиться...

Ще ні до яких «чинів» Олекса не «дослужився», як трапилося таке: захворіла Стратієнкова мати. Захворіла тяжко—треба було негайно везти до лікарні, до повітового міста, мало не за тридцять верстов. А тут, як на гріх, кобили немає вдома—у «підводах»...

Кинувся старий Стратієнко по сусідах.

— Дайте коня, жінку треба до дохтаря везти...

Ніхто не дає. У того—оранка, у того—теж у «підводах», ще в іншого—чогось зашкутильгав кінь...

Що його робити? Цілий день бігав старий—не дістав коня. А жінці тимчасом погіршало—криком-кричати стала: пече щось у середині. Кинувся тоді Стратієнко до Карпенюка Йони. У того пара—добрі коні... Забирали, реквізували, але всього ще не встигли взяти—коні лишились.

Карпенюк і слухати не схотів.

— Не дам.

— Чому? Адже ж коні дома...

— Дома. А дати не дам.

— Гріх. Лихо в мене таке... Не дурно ж,—я віддячу...

Карпенюк підійшов близенько, близенько. Втупив очі просто в Стратієнкове обличчя:

— Кансомолам не даю. Хай тобі син дасть. Він же в тебе кисломонець, у камисари готуєш... Не дам. Пойняв? Н-не дам!..

Стратієнко «пойняв». Зціпив кулаки, але не вдарив, не насмілився... Мовчки вийшов за ворота.

Дома, на подвір'ї, назустріч Олекса.

— Куди?

— У «Просвіту». Там сьогодні увесь комсомол.

— Ось тобі, сукин сину, ось тобі!—Сукуватий ціпок упав на плечі.

— За віщо, тату?... За віщо?.. Ой!.. За ві...

Ціпок з силою гахнув по тім'ї. В очах потемніло, чорні й червоні кола забігали, заметушились... Олекса впав...

— Оце тобі—комсомол. Через тебе коня не дістав... Мати помирає...

Збіглись сусіди. Хтось до сільради майнув. Лютував Гречуха, аж слиною сходив:

— Та чому ти, падлець, до мене не звернувся? Чому ти не розказав у комнезаможі, що в тебе, мовляв, так і так, отаке й отаке з жінкою?.. Та я б тому Карпенюку лій із голови витопив, я б із-під землі коней дістав... Хто в тебе перший помічник і порадник—чому комнезамож обминув, синові голову провалив?.. А того не знаєш, що ти, може, його підошви не вартий!..

До лікарні везти довелось сина. Для Стратієнчихи лікар уже був непотрібний...

Ця історія отруїла Шляховому день. До того ж з потайною огидою й жахом він пригадав, що цей самий Йона Карпенюк—член просвітянської ради...

— Невже він прийде сьогодні на збори?—думав Шляховий.—Невже насмілиться після того, як його вчинок із Стратієнком зробився відомим?..

Заля для вистав була прибрана рушниками й барвінком.

Зелені гірлянди його важко звисали із стелі, підлога чисто виметена—жодної лушпайки, жодного недокурка.

Завіса піднята. На кону—стіл, укритий червоною матерією. Праворуч—великий портрет Шевченка.

Ще з ранку Шляховий бігав по селу—хотів дістати пристойного портрета когось із революційних вождів. Але крім портретів Шевченка (починаючи від листівок і кінчаючи великою іконописною олеографією) він нічого ніде не побачив. У «Просвіті» ж був єдиний невеличкий портрет Карла Лібкнехта та й то такий брудний, що виставляти його на показ було соромно.

— Що ж, буде й без вождя,—думав Шляховий, обводячи очима хазяїна всю залю.—А це дукам нашим сподобається,—спинив він погляда на Шевченкові, що теж був заквітчаний вишиваними рушниками.—Нічого... «Поховайте та вставайте, кайдани порвіте, і вражою злою кров'ю волю окропіте»....—пригадались чомусь слова із «Заповіту»...

Товариш Мед приїхав за годину до початку зборів. Заля ще була порожня, коли він увійшов, або вірніше, вкотився, бо був округлий і низенький, як качан. Маленькими свинячими оченятами швиденько озирнув усе

навколо. Мовчки прокотився мимо Шляхового до сцени, понюхав там щось, наче щур, і з приємним здивуванням повернувся.

— Гм... гм... А ви може—позашкільник?

— Так, угадали,—відповів Шляховий.

— Ну, знаєте, чудесно, чудесно тут у вас, не чекав... Це дійсно гм... гм... прекрасно, з любов'ю, із знанням справи. І Шевченко, і рушники... Чудесно, чудесно... Нарід ще пам'ятає, хто він. Це безперечно. Нація—це... гм... гм... щось невмируще, величезне...

Качконогий і опецькуватий чоловічок із свинячими оченятами говорив швидко, майже скоромовкою, але надто неприродньо голосно, і в цьому проглядала колишня вчительська звичка.

Товариш Мед і справді був десь за вчителя. Але на волосному з'їзді рад було його обрано на члена виконкому. І от зробився Мед завволнаросвіти.

Просвітяни сходились поволі. Була вже навіть думка про те, щоб перенести збори, але, зрештою, потрібний кворум зібрався.

Шляховий глянув на присутніх і внутрішньо знітився. Більше половини було вусатих, поважних «хазяїнів», Яружанських дуків.

Якось неприємно йокнуло серце.

— На відчит прийшли,—майнуло у Шляхового,—як воно, мовляв, без нас тут діло йде...

І з тієї хвилини темне, потайне передчуття вже не кидало Шляхового цілий вечір.

Було оголошено, що після зборів має відбутися виступ хору, і тому заля де-далі все більше наповнювалась цікавими.

Перед самим початком зборів із «учительської» вискочила червона, збентежена Віра Олександрівна. Підсліпуваті трахомні очі її швиденько і винувато бликали на всі боки. Слідком за нею із «учительської» повагом вийшов Гречуха. На обличчі в нього світилось задоволене почуття виконаного обов'язку. Обома руками він накручував свої чорні гострі вуса.

Швидко проходячи повз Шляхового, Віра Олександрівна встигла йому злісно, з невимовним призирством, прошипіти:

— Вітаю вас... із доносом... Не чекала від вас цього...

— Ага, це вона від Гречухи нагонку одержала,—догадався Шляховий.—Нічого, зносиш...

Віра Олександрівна сіла поруч із Медом. Вони, певно, були добре знайомі, бо почали якусь жваву розмову...

...Звіт про річну роботу Яружанської «Просвіти» від імени ради просвітянської робив Шляховий. Все йшло гаразд, але підчас обговорення, наприкінці виступив Спиридон Голуб.

Шляховий дуже здивувався, бо до цього часу в залі Спиридона не бачив. Можливо, що він прийшов зовсім недавно, може, навіть, і доповіди не слухав.

Але ще більш дивувало тепер Спиридонове обличчя. Воно було... ні, не принижене, це не приниженість—оця тонка, напівзахована посмішка,

сухі невмолимі губи, м'які, притамовані рухи... Це не Спиридон, це зовсім інша людина. Ще ніколи Шляховий його не бачив таким.

— Тутечки товариш позашкільник говорив про просвету,—почав він,—так от і я хочу сказати кілька слів, як ми, селянство, скажемо, понімаємо цю «процвету». Я сам член цієї «процвети», сам колись у драмгуртковї іграв, і в раді був... Це тоді, коли справді можна було чогось повчитися тут. А що ж ми бачимо зараз? Що чуємо в цій «процветі»? Про Кару Марса? А позвольте вас спитати, чи справить мені плуга отой Марс?

Шелест похвали зашарудів зідханням по рядах присутніх. З кількох лавок почулись голоси:

— Правильно.

— А як же, Марс тобі все хазяйство справить!

— Верно, Голуб!

Спиридон ще більше, здавалось, скрутився, згорбився, ніби його зовсім немає тут, ніби слова ці йдуть не від його, а звідкілясь із стелі. Ще більш притишено, із присвистом, він продовжував:

— Та узагалі, я питаю, кому воно все це зараз потрібно? От, я чув, що позашкільник лекції читає про хліборобство, щоб урожай, значить, був більший... Верно, як ти до землі, так і вона до тебе. Але вп'ять, питаю, для кого ця земельна обработка?

— На розвьорстку!—гукнув хтось із залі голосно, високим тенорком.

— От товариш крикнув нам,—продовжував Спиридон,—і я думаю, що це верно він крикнув. Кому єсть охота робити на когось. Ти будеш урожайність піднімати, а хтось у галіхве вихилятиметься—це не діло...

Раптом серед урочистої тиші, де бреніли притамованою зненавистю Спиридонові слова, як грім, ударив голос Гречухи:

— Слово! Мені слово!

І не чекаючи, коли йому дадуть те слово, Гречуха вже опинився на сцені. Все скоїлось в одну мить. Одіпхнутий Спиридон одступив кудись на бік, а перед слухачами вже метушилась Гречухова постать. Він бігав по сцені, стискував кулаки і слова вилітали йому з горла, як розпечені кулі.

— Гадюка! Кулак! Хіба такої йому «Просвіти»? До льоху його, канцура, на цеп залізний посадити треба, а не просвіщати! Якої йому «Просвіти», просвіта—для бідноти... Ось для кого «Просвіта»!..

Але Спиридон уже не чув цих слів. Непомітно, як злодій, він зник із залі.

Ділова частина скінчилась переобранням просвітянської ради. Цього року туди ввійшли незаможники і двоє комсомольців—Арсен Шумило і Лаврін Гармидер. Дуки не зробили навіть спроби виставити свого кандидата. Можливо, що вони були тероризовані жагучою промовою Гречухи, а може цьому були ще якісь інші причини.

Не встигла одійти ділова частина, не прохолонули ще оплески на честь нової ради, як на сцені вже вишикувався просвітянський хор. Вишивані рукава дівчачих сорочок, як гусячі крила, забіліли серед червоних парубоцьких поясів.

Хор завжди завдавав Шляховому чимало турбот. Річ у тому, що окремого просвітянського хору в Яругах не було. Хор цей співав і в церкві, і в «Просвіті». Тільки й того, що комсомольці участи в церковних співах не брали. Керував хором таранкуватий побожний швець Макуха.

Кілька разів ставив Шляховий питання: там або там. На це Макуха відповідав:

— Коли вибирати, то вибираю церкву. Як хочете. Ваша воля, а в церкві без хору не можна, благолєпія того не буде, що нада у храмі...

Половина хористів теж заявила:

— Коли не будемо співати в церкві, то дома не пускатимуть і в «Просвіту».

Замінити Макуху не було ким, отже поки-що доводилось терпіти.

Шляховий стояв за лаштунками, коли на сцену пройшов товариш Мед. Щось пошепотівся з Макухою і вийшов наперед хору.

— А, промову хоче сказати,—подумав Шляховий.—Міг би, здається, умовитись про це спочатку з позашкільником.

Все притихло. Мед обсмикав свою куцу сорочку, голосно кахикнув і піднесено, з патосом, почав:

— «Ой, горе тій чайці, тій чайці небозі, що вивела діток при битій дорозі». Так співається, дорогі громадяне, в одній старій-старій українській пісні. Ви, мабуть, теж чули її, та не всі знають, що склав її славний гетьман Іван Мазепа. І не знаєте ви також, про кого співається в цій пісні...

Товариш Мед не промовляв, кожне слово його було—декламація. Він без потреби вимахував руками, ставав у позу, підкочував догори очі. Надхненням і патосом бренів його голос. Так, це була справжня артистична декламація.

— Громадяне, дорогі мої громадяне, в пісні цій говориться про нашу Вкраїну. Справді бо, хіба не подібна вона до безталанної чайки, що вивела дітей при битій дорозі? Хіба не скубе її кожний, кому тільки не ліньки? Злії вороги татари скубли, московські царі скубли, і всі, всі знущались над українським...—товариш Мед кахикнув,—над українським пролетаріятом. Але все зніс наш бідний нарід—пролетаріят. І всю свою тугу він вилив у свої прекрасні українські пісні. В цих піснях надія на краще, в них жаль за далеким минулим, коли український нарід-пролетаріят був вільний.

— Молодець, кроє як!—почув Шляховий у себе над ухом чийсь захоплений шепіт. Глянув—Гречуха.—Зразу видно, що по освітній часті пішов чоловік. Недаром у волісполком вибрали. От кроє!..

Шляховий роздумливо похитав головою.

— Мені здається, товаришу Гречуха, що оцей Мед кроє не так, як треба...

— А як же треба? Правильно кроє.

— Мені здається, що це справжня, тільки трохи замаскована... петлюрівська промова....

— Що ти? Не обідав сьогодні, чи що! Петлюрівська?—жахнувся Гречуха.—Та ти знаєш, хто він?

— Хто?

— Завідуючий волосною освітою. Член волісполкому!

— Це ще не доказ. У наші часи...

Але Гречуха сіпонув за рукав і не дав Шляховому доказати.

— Слухай, слухай краще, що він каже. Дурниці плещеш! Член волісполкому...

А товариш Мед уже зовсім закотив свої оченята—замість них було видно тільки дві вузенькі щілинки. Він уже не стояв на одному місці, він, як покотьольце, перекочувався перед хором з одного боку сцени на другий.

— Дорогі громадяне! Я певний, що ви поважаєте й любите свою пісню. Та інакше не може й бути. Вся історія бідного українського народу в його піснях. Ми—цей нарід, ми мусимо любити й шанувати свою рідну пісню. Пісня покаже нам кращу долю. З піснею легше боротися з нашими ворогами. Отже нехай живе українська пісня, хай вічно лунає вона серед нас, хай веде вона нас до ліпшої долі, хай гірко заплачуть від неї наші лихі воріженьки!.. Слава українській пісні! Слава великому українському народові... пролетаріятові...

Мед приклав руку до серця і з театральним уклоном рушив зі сцени. Макуха заметушився, хористи продирали кахиканням свої горлянки.

— Що він, справді, набалакав отут, цей... товариш Мед?—думав Шляховий.—Що він сказав про соціяльне значення пісні? Аж нічогісінько! І що це за «нарід-пролетаріят»? Надійна покришка для гадючих думок. Тільки так це й можна зрозуміти. «Пролетаріятом», виходить, все можна прикрити... і не знайдеш потім. Для таких, як Гречуха, Медова промова здаватиметься найпролетарською, бо в ній двадцять разів повторено слово «пролетаріят». Гречуха зразу не сягне глибше за це. Він не помітить одразу ширми. І потім у нього занадто багато сліпої поваги до того, хто вище за нього. «Член волвиконкому»!—і цим сказано все. Міцно поставлено крапку. За нею вже нічого нема і не повинно бути.

Думки Шляхового перебив спів Інтернаціоналу. Всі шумливо встали, поволі, ніби виконуючи якийсь нудний обов'язок.

Шляховий глянув убік і побачив Меда. Він знову був у залі біля Віри Олександрівни. Обоє стояли близенько поруч. Мед удавав, що слухає гімна, а в самого на губах кривилась відворотна, зневажлива усмішка.

Шляховому зробилося раптом до болю образливо і гидко. Захотілось підійти до цього барилоподібного качконогого завволнаросвіти і смачно ляснути його по щоці. Крикнути б йому в його округлу пику, що він—боягуз, лакиза, що він, як злодій, ховається зі своїми гидкими думочками, боячись їх висловити одверто. Крикнути б йому, що він, Шляховий, відгадав його, розшифрував усього наскрізь, і ненавидить його не тільки як свого ворога, але й як підлабузника, як огидного лакизу, найгіршого виродка людської породи!

«Інтернаціонал» скінчили, вже знову Макуха замахав руками, і нова пісня шугнула зі сцени:

«Ой, летіла горлиця
Через сад,
Розпустила пір'ячко
На ввесь сад»...

Тоді Шляховий мовчки вийшов із залі.

На дворі нудилась туманна мокра ніч. Схлипувала під чобітьми багнюка. Світло зі шкільних вікон жовтими блисками відбивалось у калюжах. Вулиця була тиха й пустельна.

Ось уже незабаром і подвір'я Голубів. Завернув за ріг і... всім тулубом сіпонувся назад. Просто в вічі різонула, мов блискавка, вогняна стріла. І в ту ж мить гупнув постріл: ббум!..

(Далі буде)

А. СТЕПОВИЙ

РОЗА РОТ

Надвечірній мороз круто замісив сніг, лише зверху білий порошок, накиданий вночі, терся під важкими кроками.

Підгору, до сельбуду, в довгих свитах і кожухах, туго підперезані, зігнуті постаті пленталися поодинці й купками. Сам секретар Кенесе ходив по дворах, стукав палицею в намерзлі вікна і хрипло кричав:

— Хто за савєцькую власть, з печи злазь, на збо-о-ри...

Перед ворітьми Ригорко став, запалив цигарку, злісно вилаяв сірника, що пшикнув, і загрюкав кулаком у двері.

— Кого там лихо мордує?

— Одчиняй. На стельку заморозиш.

— Ярига?

— Я... Сьогодні свято для тебе, Ригорко. З району якийсь приїхав, вибритий під бубнець і в чумарці... Наговоришся до алілуя... Збирайсь!

— За чим прибув?

— А ти думаєш?..

— Думала голова, та мозок загнив... Одарко, кинь, либонь, свиту.

Ярига важкими чобітьми човгав у сінцях по забрудненій соломі й постать його хиталася ритмічно назад і вперед, мов під вітром розтріпане опудало.

— Хліба, Ригорко, давать треба... Порцію, значить, виповнити.

Худа, як тріска, з червоними підтьоками на жовтому обличчі, Одарка привидом стала в сінцях.

— На...—кинула одяг—на свиті лата та лата, ма ть розуму в господаря палата... Коли привієшся?

— Киш...

Грюкнувши дверима знадвору, Ригорко підтюпцем наздогнав Яригу:

— Хліб—велика вещ, браток. Для держави—це живчик. Немає хліба,—індустрія стоп... не дише, а пан тобі ноту вже пише, мовляв, стань перед мною, як лист перед травою...

Задоволений дотепним словом, глибокодумно, про себе посміхнувся.

— Н-да... А хлібця пошкребемо ще...

Недокурок, кинутий уперед, зашипів у снігу в Яриги під ногами.

— Нігті пообшкрябуєш... У засіках вітер свище та весілля пацюки справляють... О-о... Не дадуть. Понімаєш? З-осени хто хліб возив?—Ми

сіромахи, а юхта куркулям дісталась. Мо' скажеш, задарма Голотюк доньку за Огієнка віддав і телицю в придане? Всім у вічі телиця коле... Застромочуться й не дадуть...

— Ригорко аж уперед вискочив, посковзнувся й мантильнув руками:

— Не дають—коли б'ють, а милують—то самі несуть. Що Огієнко продався? Шмат йому в горлянку. За два щоти з партії кишнемо. В силу ти нашу, браток, пролетаріятську не віриш, он що... А за нами сила тепер, їдять його мухи!..

Ригорко дрібно трусив кулаком...

— Потребуєм убрать, докажемо й амба... Смердів Огієнко в партії і не смердітиме більше.

З під'ярку, що круто припав до греблі, гальмували хід, збиваючи підборами сніговий порох. Верби над греблею шаруділи сльозистим гіллям і зрідка струшували мерзлячки на коштрубатий лід. З радгоспу бубенястий чавуновий дзвін котився до греблі через верби, за поворот річки, у затоку, і там глушився шелестом недокошеного очерету. Налягала густа мряка.

Йшли мовчки аж на той беріг. Ярига повернувся за вітром до Ригорка.

— Твоїм язиком, чоловіче, душу потішати, та гірко ма'ть буде. Як-неяк, а за Огієнком рука в районі, телиця Голотюкова теж політику он яку ще загне. Оп'ять же—заслуги на хронті. А в нас що? Пролетарісти...

Ригорко забачив спереду жіночу постать, по рудій ватянці впізнав Розу.

— Агов, чорнява, почекай...

Роза обернулась, стала, а Ригорко індючився перед Яригою, забігаючи вперед:

— Задом, браток, мислиш, задом! Голову, ма'ть, під руки сховав. Думаєш, жити—це тобі заднім фасадом по ковзанці тертись? Понятіє треба імєть, Ярига: бий, бо тебе вдарять. А хронти—то особ стаття. І мені ребро біляки вибили, нагаїв, ма'ть, сотню вперезали, а свататись до Головатюка ж не йшов і халяви б роздав своїм браткам.

Роза зайшла ліворуч Ригорка.

— Про що ти?..

— Про все, тільки не про тебе...

Луґаво вкрав її зосереджений погляд і сам замислився.

— Здала ти, Розиночка. Либонь хто квачем під очима провів.

Ярига єхидно вставив:

— Водяний млин сон покрав, Лазар мабуть рідше стежку топче.

Роза під ноги звичайним тоном:

— До попівської хати не замете. Сьогодні на світанку аж перелаз тріщав, підкови наче твої на снігу лягли.

Ригорко зареготав, ляснув Розу по спині й перший вискочив по східцях на сельбудівський ґанок. У сінцях—купками. По кутках блимають і гаснуть вогники цигарок, а з залі, через відхилені двері, гугнявив тріснутий голос:

...з центра, значиця, телеграма: усі буряки за тиждень на цукроварню звезти. Завод стане—Кельнера під суд. Здрейфив дідуган, до телефону—

дзи-и-и-нь... у другий радгосп: «везіть буряки, хоч заріжтесь». А звідти: «не можемо—багнюка, порожній віз четверо коней тягне». Кинув трубку, так вона на шнурку й повисла. Ледве на стілець сів... помер.

— Лопнув?..

— Лопнув. Розрив серця получив.

— Спасував, кажеш, сич старий? А хазяйнував, ніби над своїм. Слово од пречистої до пречистої тягне, а діло метеликом в'ється, тракторами землю запорошить, сукин кот, а сам з ціпочком над борозною стриб за ними, стриб...

Чийсь басок з кутка:

— Був, та загув... Індустрія згемкала.

Навхрест йому тенор:

— Гиркаєш тепер, а сам облігації тикав.

— Тикав, бо мене тикали: йди, Васюта, без ніякої гайки.

Ригорко не втерпів, клином устряв.

— А ти думав завод, це тобі шкапина: здохла, шкіру обчухрав, ще й у прибутку? Там, браток, заштопориться на день—і тисячі в трубу янголятками вилетять...

Перервався:

— А хазяїн для радгоспу буде?

— Буде... Мо' Огієнкові доручиш?

— Той надмухає тисячі тестеві в кешені.

— Майстер...

— Вогонь і труби, чортові зуби пройшов—ще й на нас вистачить...

Ригорко припалив цигарку, дмухнув з носа синеньким струмком.

— Про Огієнка там поговоримо—кинув на сцену,—а в закутках дрьопатись—організованим не личить.

Басок з кутка перебив:

— І поговоримо...

Тенор перехрестив його слова:

— Думаєш злякалися? У вічі скажемо...

— Аби ти, Ригорко, не здав...

У залю з розчинених дверей палахнуло парою. Проліз жовтий пузатий портфель, за ним представник з району в синій чумарці, вибритий, аж синій, на коротких ногах підкотився до сцени.

Чубатий, голова комнезаму, дзеленчав дзвоником, вільною рукою мацав стіл: чи твердо стоїть на ніжках, і розтирав кострубату щоку. Розсідалися, гуркотіли лавами. Сиза пелена, прослана під стелею, клином вбивалась у сінці, Васюта щось басив з кутка, тикаючи пальцем у вікно в сріблястому мережеві.

За хвилину, коли голови всіх по-гусячому витяглись і Ярига, спершись грудьми на стіл, встиг підстругати огризок оливця, почав свою доповідь представник Власов.

— Я коротенько, товариші!.. Сами знаєте, яка спадщина перепала нам: старе, пошарпане, од жилетки рукава. Здалека—на завод схоже, а підійдеш

ближче—одна труба, дірками посічена. Латали—залатали. Тепер будуємо: який є прибуток—то в домну його хрясь... Як де сотня—то нова шахта проглине... Пролетаріяту більшає, люди плодяться, а ми ще й досі землю на вершок дряпаємо.

Од стіни хтось:

— На чверть немає чим. Хіба носом, у кого довгий...

Власов підступив на край сцени, крутнув підбором і раптом випростався:

— Довбай і носом, тільки на чверть. Потому й хліба в обріз.

Продовжував:

— Пожали, вершок продали, купили, що ткачі наткали, й носите...

— Якщо не полізе... Ось тільки матня висить...

Дід Улесь вузлуватими пальцями одкинув полу свитини й тикав на продране коліно.

— Купив у неділю, поліз на горище, а воно катавасія: др-р-р-р...

Чубатий дзеленчить над своїм вухом:

— Тихше ж, ну! Не перебаранчайте... Продовжуйте, товаришу.

— ...решту в засіки—пацюкам на радість. А майстеровий на пайку сидить, на вас дметься, вроді щілинка образується... Так то-сь... Ви, як біднота, друзі пролетарія, перші пошкребіть засіки, і до кооперативу. Там і латку собі купите, діду, соли й халяви, якщо старі зносилися.

Позаду пирснув хтось. Слизький тенор розкидав горошком переборчастий сміх. Власов зиркнув у залю,—шукав з чого сміються. Збився. Перегорнув двічі блокнот і сховав у кешеню.

— Я вже...

Ригорко позаду стежить за рухами, огризки настроїв тче в одну віpьовочку. Він чує, що буде бій. Усе життя його плелося між ними: тут Васюта, там дід Улесь. Їхні думки, як дві горошини, схожі, застиглі й одноманітні, такі, як їх змалку Ригорко знав. Революція може общербила, обтесала їх, та живчика не зачепила, не долушпалась ще.

Ось вийде Васюта, зімне шапку в руках, з ноги на ногу перевалиться й забасить спочатку про себе, злиднями свою шкіру обліпить, по тому—владі данину віддасть і, нарешті, безпорадно розведе руками. Лисиця й та дурніша: хвостом крутить, доки не вщемить... А він,—ні... Завтра у Глотюка перваку вип'є, а сьогодні владу хвалитиме.

Роза під вухо Ригоркові.

— Вийде щось?

— Зірвуть. На Огієнка зіпнуться й кришка, ходу далі немає.

Дід Улесь на сцені погладжував борідку й чекав, поки в залі стихне.

— Про матню, то я так... і без неї ходитиму, ховати бо вже нічого. А про халяви—скажу... Багнюка в-осени, колесо не крутиться, а наш брат воза чи не сам пре, значиця, щоб з дихтатурою в лад. Здали—грошики в кешеню й до Огієнкової крамниці...

— До кооперативу, діду.

— Та все одно... Чобітки онукові думаю зладити. Дайте, мов, товариш Огієнко, халявки й підметочки подивлюсь. А він мені стельки тиче: «беріть, що лишилося». Так-от. З дихтатурою ладити—хто скаже, що не треба? А халявок, бачте, немає. Голотюк на своє племня забрав... Поспішив я з хлібцем—і маєш: тепер онуча в постолах стрибає.

Знов борідку погладив, вклонився до доповідача й змішався з сіряками. Чубатий, похнюпившись, дзвоником по столу водить, мацає, а підведе голову—сизими клубками обгортається. Йому незручно, аж соромно: дід Улесь про матню плів, а Васюта ще гірше ляпне... Товариш Власов і тепер ось недоброзичливо позирає, а в районі ще як розкаже—пальцями тикатимуть: розпустив організацію... Зброд, а не комнезам твій. Ось тобі й рівчачок до партії... Чубатий мулить очима постаті, що позаду—Ригорка й Рози: чи скажуть що, чи вивезуть?..

— Може ще хто скаже?.. Задні там...

— Мені можна?

Васюта, як і знав Ригорко, помняв шапку, перевалився з ноги на ногу і, позираючи крадькома на Власова, забасив:

— Ви говорили: «що не сотня, то на завод». Вірно, гиндустріялізація, значиця... А ходив я сукна на чумарочку парубкові—порожньо скрізь, хоч конем грай. Стало-буть: гроші—туди, облігації—теж, хліб—туди, а ми з баб'ячих підтичок штани шиємо...

Власов у блокноті занотував:

«Васюта:

Мануфактури бракує... Не казати про виробництво засобів виробництва, Дніпрельстан... Не зрозуміють. Масло у вогонь. Викручусь і так».

Червоним оливцем обвів рямці й слухав кінець...

— ...Улесь тут казав. Я лише додам, що в засіках наших порожньо, вітер соловейком свище...

З місця:—У тебе ще є!

— До заморозків снопи ціпужив!

— Колобок мірчук позичить, адже кумував.

Ригорко і Роза перехрестились поглядом: зрозуміли разом, що тут саме центр. Насторожились: який бік потягне—не розгадаєш. Чубатий дзвоником вертить, грайлива посмішка кружляє метеликом по куточках розтріскаиих вуст, радіє: обріжуть Васюту.

А він стоїть нерухомий, як ідол на руїнах старого храму, схрестивши руки на грудях, бровою не моргне. Коли в залі стихло, переступив з ноги на ногу, кахикнув і несподівано стрибнув зі сцени.

У залі метушня, гомін бренить об заморожені вікна, до сцени повзе, по кутках ховається. Коли б Васюта сказав ще хоч слово, а то нашорошив усіх, зарядив, а розрядки не дав.

Чубатий спітнів, кинув дзвоника, і по столі кулаком дриботить:

— Тихше, зараз резолюцію читаємо...

Васюта басом перекинув усіх.

— Не диктуй—сами знаємо.

— Паперцем штанів не залатаєш!..

Черствими долонями ляснув Улесь подерте коліно й слідом за Васютою посунув у сінці.

— Тихше...Збори не закриті.

— Куняй сам, а ми краще в хаті.

— Голова тріщить...

Роза часто одбиває ногою: третій... п ятий... сьомий...

— Стійте!—стрибнула на сцену:—Зачиніть двері... Чуєте? Резолюцій не треба!.. Досить резолюцій!..

Що, Роза проти резолюції? Зубами гризлась, а тепер за Васютою? Ригорко вірить і не вірить. Ноги йому тримтять, за лавку вчепився, зуби до болю стиснув, щоб не полоснути матом зрадницю, гада в рудій ватянці.

— Тихше!

— Зачиніть двері!

У сінцях шарудіння.

— І Роза проти резолюцій!?

Лавки знов зарясніли густо сіряками, напружились постаті, посунулись. Роза вихопила в Чубатого резолюцію, затиснула в кулак, кинула за лаштунки.

— Досить резолюцій...

Ригорко кинувся:

— Стій, падлюко...

Роза:

— ...я здаю останній пуд жита... Може хто бідніший за Розу Рот, хай тут скаже!

Рука Власова так і лишилась у відкритому портфелі. Чубатий тикав пальцем Яриги в протокол. А Ригорко? Він хотів сміятися—придушив сміх. Водив по лавці рукою, легше, ніжніше, наче в пальцях шаруділи смоляні пасма з тієї, набік схиленої голови...

— Я... пиши Ярига... Ригорко Став... три пуди жита й проса оклунок.

— Мене... Пистина Ґедзь.

Чиясь голова, вистромлена з сіней:

— І я... два лантухи.

Дід Улесь низав плечима, руки розвів: кат його зна, що робиться: Васюта ніби то й до діла казав, а коли не всі з ним, то значить він контру гне. Крутиться Улесь, на місці не встоїть: то до дверей, то до вікон, у куток, на всі боки крутиться—скрізь кричать «і мене... і я...».

Посміхнувся, головою хитнув:

— Маладця дівчина.

Зліз на сцену й Яригу за комір—трусь-трусь...

— Пиши й мене... пудів на двадцять...

Опівночі розходились. Гомін попереду людей котився з під'ярку до верб, зливався з хряском примерзлого гілля...

Ригорко порошив сніг слідом за Розою. Тихенько, немов злодій, пальцями стис кінчик смолястої коси Розиної, порівняв його з обличчям. Ні... Потайки поклав косу на спину, тільки зідхнув: не посмів торкнутися вустами.

— Люблю тебе, Розо.

Нічого не сказала, хутчій пішла.

А за поворотом—тріск, гул... Вузькогрудий Соб стогнав од льодових кайданів.

Т. МАСЕНКО

НОТАТКИ З ПРИВОДУ ПАНАЇТА ІСТРАТІ, НАШИХ „БУДНІВ“

(Панаїт Істраті. Степові будяки. Переклад з французьк. Б. Козловського. ДВУ, 1929 р., т. 3.000. Стор. 96. Ціна 1 крб.)

На сторінці 80-ій українського видання цієї книжки читаємо:

«Від нового року голод почав лютувати. Понад двісті родин з'їли свою останню порцію «малая». Дехто спродав свою худобу: хто вола, хто коня, а хто й молошну корову. А хто спочатку на якусь поміч сподівався, мусив кінець-кінцем добивати свою худобину, що вже й на ногах не стояла. Але худоба здебільшого поздихала з голоду, згризши останню маїсову стеблину, ясла і стовпи в стійлі. Що-дня через село тягли саньми якесь падло, що його зараз же пожирали зграї собак». (Підкреслення наше—*Т. М.*).

Нам запам'яталась оця картина не лише тому, що вона прекрасно, переконливо підготована усім попереднім змістом книжки (про це скажемо далі), а й через те, що в сьогоднішньому числі «Комсомольця України» (та й інших газет) ми прочитали: «цар-голод панує в Басарабії». Отже, в цьому році хоч і не від самого «нового року», а з половини лютого, але знову почалась одна з страшних, хронічних голодовок поневолених румунських трудящих, що борцем за них і співцем їхньої недолі є письменник Панаїт Істраті. З газет ми довідуємося, що голодує щось із півтора мільйони чоловік, що «більшість селян їдять раз на день юшку з мамалиги».

Ці короткі газетні повідомлення і навіть останнє—про стан облоги в Басарабії, як методу боротьби з голодом, як своєрідний засіб «допомоги» боярської басарабським селянам,—все це боляче рельєфно підкреслює жахливі картини життя румунського села, що їх відобразив Панаїт Істраті. Тільки ж Панаїт Істраті писав «Степові будяки» про життя Румунії 1907 року, а тепер уже 1929-ий. Значить, ніщо не змінилося навіть за 22 роки життя в долі румунського селянства, і панування та сваволя бояр і тепер якщо не такі самісінькі, як були тоді, то ще гірші, ще жорстокіші.

Та перейдемо до літературного твору. Ми зробили такий довгий відступ тому, що Панаїт Істраті великий художник і разом справжній співець-громадянин. Тому, що його художні образи ніколи не одірвеш од життя, так вони самим письменником звязані з життям, такі вони чіткі і вражаючі, і тому—що Панаїт Істраті так надзвичайно уміє подавати тло та оточення для своїх образів, навіть саме тло втілює в певний художній образ!

Зробимо деякі висновки на самому художньому матеріялі.

Що таке степові будяки у Панаїта Істраті?

Художньо пояснює сам автор. Але вступом до будяків є початок книжки—про вітер і про румунський степ, що з нього зацитуємо такі уривки:

«Коли надходить вересень, величезна незаймана волосько-дунайська рівнина якийсь місяць живе своїм віковічним життям.

Це починається саме в день святого Пантелеймона. Тоді вітер, що дме з Росії,—ми його звемо «москаль», або «кривач»,—мете своїм крижаним подихом безмежний простір, але через те, що земля палає ще, мов піч, «москаль» надламує свої зуби. Та байдуже: сонлива останніми днями лелека позирає своїм червоним оком на того, що гладить її проти пір'я; і ось вона відлітає до інших, лагідніших країн, бо не любить вона московського вітру». (Стор. 5).

І коли полетіла лелека...

«Тоді от степ міцніє й росте.

Він спочатку, мов квола людина, що лягла ниць і не хоче ні встати, ні вмерти. Отакий велетень!

Розкинутий на спалених сонцем землях між жалібною Яломицею й гомінким Дунаєм, віковічний степ цілу весну й літо потай воює з трудящою людиною, що її він не любить і відмовляє в усьому, хіба що погуляти чи повити. Через це саме всюди по румунських землях кажуть до того, хто дозволяє надто багато на людях:

— Стривай! Та ж ти не в степу!» (Стор. 6).

Отже до цього опису степу український перекладач Панаїта Істраті цілком природньо мусив дати таку примітку: «Румунський степ—«бараган», що тягнеться по річці Борчі, допливу Дунаєвому, на межі багнистого краю, так званої «Балти»—мало що спільного має з нашим південно-українським родючим степом. Там це пустельна, обвіяна вітром рівнина, де росте тільки химерне будяччя та блукають самотні отари».

Це пояснення читачеві перекладач подав певно для скоршого розуміння терміну «степ»—по-румунському. Бо протягом книжки Панаїт Істраті дає такий образ цього свого «степу», що наш читач на все життя не забуде його, а тим більш не сплутає з нашим, хоч би от херсонсько-дніпропетровським степом...

Про степові ж будяки П. Істраті розповідає так:

«Мова йде не про будяки, що ростуть мов маїс, і мають чудову, волохату червону квітку та що ввечері проти святого Федора наші дівчата стрижуть їх, приспівуючи:

Хай дівоча коса буде
Як той кінський хвіст...

Будяки, що про них мовиться, з'являються тут, як тільки розтане сніг, маленькими кульками, наче печериці. Швидче ніж за тиждень, вони застилають усю землю. Оце й усе, що степ на собі терпить. Та ще

овець, що ласі на будяк і охоче в степу пасуться. Але що більше вони його їдять, то більше він набрякає, росте, завжди кулькою, сягає розмірів великої такви, аж поки не перестає рости, і худоба більше його не чіпає, бо він тоді стає страшенно колючий. Воно вміє боронитися, це непутяще зілля. Однаково, що людська наволоч: що менше користи з неї, то більше вміє боронитися».

Отакий убогий, пустельний степ та хижі будяки—тло, що на ньому розгортається, що ним зумовлене життя й дії героїв Істраті. До того ж це не просто собі тло, терен для розгортання художньої речи; у Панаїта Істраті цей степ та будяки—оточення, що живе своєрідним життям, що, мов тема в музичному творі, має ввесь час свій настрій,—в унісон чи дисонансом до настроїв персонажів повісти. Більш того: під пером талановитого, запального, щирого художника це тло поєднано в незвичайному синтезі з настроями і вчинками персонажів, і вкупі вони творять закінчену, до болю вражаючу, єдину картину—збірний образ загального зубоження, страждання, розпачу.

Крім того, степові будяки автор символічно ототожнює з гнобителями румунського селянина—боярами, чиновниками, жандарями, попами, що зганяють зубожіле безземельне селянство зі світу, як зганяють усе живе —і селянина!—колючі сухі будяки з дикого, пустельного (через те ж будяччя) румунського степу.

Степ і степові будяки в Панаїта Істраті живуть, діють разом з персонажами твору. І не зважаючи на те, що наші горе-теоретики різних ультралівих, в умах побудованих, формальних «винаходів» можливо закинули б П. Істраті силу «анімізмів» та інших «ізмів»,—що будяки у нього женуться, лютують, що степ під вітром сумує, або буйно радіє, мов живий, у художній синтезі оточення й персонажів твориться незвичайно сильна, конденсована художня картина і незабутній, суцільний художній образ. До того ж символічне ототожнювання степових будяків з, так би мовити, будяками соціяльними в письменника не випадкове, не поверхове, а добре викінчине в композиційному плані твору; про будяки згадують не раз протягом усього твору персонажі повісти і навіть закінчується повість ними: коли бояри знищили вщент гарматними набоями ціле село і лише одиницям із мешканців удалося втекти від розстрілу, два хлопці з тих, що спаслися, тікають на возі степом та один запитує:—«Куди ж ми їдемо, Йонелю?»—то другий відповідає:

— «У світ, Матаке, за нами женуться будяки!»...

Ми довше спинилися на цих художніх деталях обробки твору, щоб показати всю закінченість і старанне опрацьовання письменником художніх деталів. І навіть назва «Степові будяки» художньо поєднана з твором.

Хто «герої» повісти П. Істраті? Ввесь гноблений трудящий румунський народ. Хлопець Матаке, що від його імени йде оповідання, його батьки—безземельні селяни румунські, що мандрують по своїй країні, шукаючи кутка, де б можна було всього лише не здохнути з голоду,—це лише збірні образи цього народу...

Отже, скромні «герої» повісти поселилися, врешті, в одному селі біля річки, де можна було хоч рибу ловити й харчуватися. Ловили й на продаж, але там, де немає шляхів—там рибу продають за безцінок, значить, заробітку не було ніякого. Матаке з батьком виїздять на безнадійній конячі в інше село продати риби, по дорозі коняка від спеки в дикому, пустельному степу здихає, риба гине, а доки продавці повернулися з мандрівки, померла мати Матаке, яка вколола пальця риб'ячою кісткою і заразилася на смерть.

У румунських селянських хлопців, що їм нічого робити дома і що в них немає жодних перспектив на майбутнє, є стара «казкова», «романтична» традиція: коли подме з півночі вітер-кривач і пожене степами отари будяків—молоді хлопці кидають рідне село і женуться за будяками, тікають «у світ». В такому вчинкові, звичайно, менше переважає романтика традиції, аніж просто думка, що все одно й на чужині нічого гіршого за перспективу пропасти з голоду не буде,—але ця ж перспектива ввесь час і дома. А т а м, десь у невідомому може доведеться знайти і щось інше... краще... Звичайно, це краще, ця м р і я—р о б о т а! Так що коли перекладати цю румунську «романтичну» традицію на мову політекономії, то це простісінька собі пролетаризація селянства (правда, не така вже проста й легка для самих об'єктів пролетаризації)...

Звичайно, женуться в степ за будяками сміливіші, одважніші одиниці. Але Матаке покинув свого коханого батька Маріне, що не мав нічого на світі, крім своєї флейти,—і з товаришем своїм Щербатим вирушив за будяками у світи. Після поневірянь, хлопці знайшли таки собі роботу, стали батракувати в одній добрій великій родині кустаря-стельмаха. Автор знайомить нас з новим колом оточення цих основних двох постатей повісти і розповідаючи про страшні злидні Трьох-Сільців (село, де поселились наші хлопці) і цілого краю, розповідаючи про повстання сел і знищення Трьох-Сільців боярами, доводить дію до розвязки.

П. Істраті не з тих письменників, що аналізуючи його твір, прикладом, на пів друкованого аркуша, можна по-професорському наговорити на десять —про фабулу, сюжет, інтригу. Він і не з тих, що пишуть протокольні прозові речі. В нього мало типізації персонажів, але які чіткі, окреслені, живі постаті від першої до останньої, що згадані в творі. Взяти лише з цієї повісти його постаті румунських селян, чабана, жандарів, попа. Яким печальним, прекрасним образом залишається у пам'яті постать сільської дівчини Тудориці, що її не сватає коханий хлопець (хоч він її також любить), бо мусить одружитися з «таратурою» (розпусницею), яка завагітніла від бояриня, а бояринові батько Тудорициного хлопця не може сплатити великого боргу. Так що хлопця віддають за борг боярській розпусниці чоловіком. Тудориця сумує за хлопцем Танасом, бо «серцю не закажеш», а Танас п є в шинку і співає пісні, наче «про нашу Тудорицю складеної»:

Прийди, я тебе поцілую у вії,
    Тудорице «нене»!
І в очі, і в брови,
    Тудорице «нене»!

Цій дівчині сам Матаке каже пізніш, що ця пісня справді про неї складена, бо там є слова:

Хто створив тебе таку ніжну й струнку?
Тудорице «нене»!

Ця дівчина під різдвяний вечір виходить в одній сорочці рахувати стовпці паркану, ставши спиною до них, щоб уранці по дев'ятому взнати, який буде її майбутній чоловік (коханий таки одружився з боярининовою «таратурою»).

Ці побутові малюнки, як і багато інших, П. Істраті виконує з великим мистецьким хистом, так, що вони назавжди залишають прекрасно-сумні, ніжні образи ошуканих, подоланих життям.

Трохи пізніше прекрасну дівчину Тудорицю утрьох з маленьким хлопчиком і його матір'ю забито гарматним знарядом, коли бояри розстрілювали село.

П. Істраті не манірничає, не бажає творити дешевих ефектів, і не наплутує великих і складних сюжетних інтриг. Сила справжнього художника не в цьому. І таку силу відчуваєш у писанні П. Істраті. Його талант у художній простоті. Над словом він працює дуже сумлінно, з великою любов'ю (Коли б наша літературна молодь так працювала над своїми творами!). Не дарма описи сільських настроїв, писані П. Істраті французькою мовою про Румунію, силою і конденсованістю так часто нагадують аналогічні картини М. Коцюбинського з життя українського села.

От, наприклад, такий уривок:

«Землисте небо, здавалося, віщало кінець світові; а під ним, полями, шляхами, по землі, що її бог прокляв—у лютій ненависті, немов ті черепахи, сунули вози. Нужденні вози; чахлі конячини; якісь невпізнані люди; заболочений корм для худоби; і ніде ніякого жалю, ні в небі, ні на землі! А ми потребували і божого і людського жалю, бо вози застрявали в болоті або й перекидалися; бо коні падали на коліна, немов прохаючи в нас пробачення; бо люди били їх і билися самі; бо «сіокані» гнили в багнах, і снопи доводилося перетягувати на спині чоловікові, жінці, дітям, і ці чоловіки, жінки і діти являли собою якісь купи насиченого болотом лахміття, якісь великі брили землі, що здрігалася від биття непотрібних сердець». (Стор. 69).

І П. Істраті зовсім не гербує закінчити такою б, здається, «публіцистичною» фразою:

«Отакі були румунські селяни в-осени 1906 року».

Письменник почуває свою силу і знає, що ця «публіцистика» йому не зашкодить і що такі рядки не позбавляють великої художньої сили його образів страждання й розпачу цілої країни, що творить повість у цілому.

П. Істраті один з тих небагатьох письменників, що пишуть з вогненною пристрастю, з непереможною любов'ю і зненавистю, болючи тим, про що пишуть. Тому у нього в такій прекрасній синтезі поєднана громадська тенденція, соціяльно-класове устремління творця-художника з художніми за-

собами, з формальними елементами. І ця синтеза так переможно впливає на читача, такого великого художньо-емоціонального ефекту досягає!..

«Степові будяки» читаєш з великою цікавістю, з захопленням. Але цього автор досягає не тільки штучними, ми б сказали, засобами «фабульної побудови», «внутрішньої інтриги» і тому подібного, про що так багато розповідає кожна елементарна книжка з теорії літературної творчости. Він захоплює увагу читача і володіє нею тому, що вміє прекрасно розповідати, прекрасно знає життя і розповідає про нього запально і щиро. Цікава риса письменника—соціяльне устрімлення, повсякчасне підкреслювання, що він розповідає лише правду про тяжку недолю румунського народу, просто ю н а ц ь к е бажання передати читачеві всю свою зненависть до гнобителів і всю любов до гноблених. Іноді відчуваєш ніби якесь аж недовір я авторське до своїх сил і засобів художника. Так от, розповівши про цілковите знищення боярами села, що не витримало голоду і пригноблення і повстало проти них, —П. Істраті наприкінці, післяслів'ям дописує таку присвяту книжки:

«Присвячую цей твір народові румунському, його одинадцятьом тисячам, од румунського уряду забитим, трьом селам—Станілешті, Байлешті та Годівоая,—знищеним гарматними набоями.

Злочини, вчинені в березні 1907 р., й лишилися без кари.

Панаїт Істраті.»

І ця присвята талановитого письменника—також до речи!

«Степові Будяки»—твір, який, не даючи окремих художніх типів, по силі враження і впливу на читача дорівнюється славетному „Fata Morgana“ М. Коцюбинського.

Тим-то вразило так нас і сьогоднішнє повідомлення «Комсомольця України» (та інш. газет) про голод у Басарабії, тим-то й викликало думки з приводу Панаїта Істраті (взаємодія газети і художнього твору), з приводу нашої молоди, з приводу наших «буднів»—літературних і взагалі.

* * *

Насамперед ми подумали: яка то велика сила—художнє слово! Отак з дня на день, з місяця на місяць читаєш про звірства реакції, про закордонне гноблення трудящих, про знущання, катування—і все це врешті в свідомості твоїй немов затерті п'ятаки. Іноді аж зробиш собі якось мимохідь підсвідоме припущення, що то наші газети завчили на пам ять певну суму знущань із трудящих і так уже що-дня повторюють і повторюють без кінця. Тим більше, що ніколи не помиляться: бо там, де панує буржуазія, трудящих катують завжди. Можна думати, що після безперервної, безконечної дози знущань, часом дуже погано описаних, наші газети врешті не так вражають навіть того читача, що сумлінно хотів би сам «вражатися». Часом аж, грішним ділом, подумає, що і в нас, мовляв, є про що темне писати, хоч перспективи, звісно, зовсім не ті, що там, і не ті можливості.

А це, читаєш «Степові Будяки»—і цілком віриш газетам. Більше: обурюєшся, ненавидиш, сумуєш, хочеш боротися й працювати, виринає повна

цікавість до життя, виринає повний зміст життя. І так,—певні в цьому,—кожний молодий читач.

Ми гадаємо, що висновок: Панаїта Істраті—нашій молоді! Рекомендувати, популяризувати, нарешті—вивчати! І, звичайно, ми беремо тут ім'я П. Істраті яко збірне. Він не один письменник-прихильник, друг трудящих Радсоюзу, чиї твори є в нас перекладені, коли не українською, так російською мовою. (Варто пригадати Анрі Барбюса; з окрема—твір Б. Травена «Корабль смерти» у виданні роман-газети). Їхні твори були б великим додатком до «духовних» «харчів» нашої іноді по-старечому вихолостаної і часом засушеної молоді... Чому ми сказали: «нарешті—вивчати!»... (Панаїта Істраті).

Це вже стосується більше молоді літературної...

Справа в тому, що коли читаєш Панаїта Істраті («Степові будяки», «Домниця із Снагова»),—відходиш од літературних буднів, зовсім забуваєш про них. Забуваєш про «ухищренія» та «ізощренія» формальні—прямо аж до тупоумного тупцяння на місці, забуваєш несерйозне кривляння в літературі ультра-лівих літературних богемщиків від «Нової Генерації», «общества мілих друзяк», що врешті нічогісінько, крім брудних необґрунтованих лайок на адресу письменників, не дало і не думає дати не то що для масового робітничо-селянського читача, а взагалі ні для якого читача.—Забуваєш і про те, як у нас, спекулюючи іменами літорганізацій, деякі з літературних недоуків—і головне, такі, для яких поезія всього лише рання памолодь і навіть дуже далекий край—вимагають у істориків літератури, щоб ці в порядкові товариської дисципліни, у двадцять чотири години, заносили їх до «історії літератури»!

Читаючи П. Істраті,—забуваєш про ту частину попсованої політиканством літорганізацій ще дуже молодої молоди, про, так званих, войовничих графоманів, що надсилають до журналу Б лайливі листи на журнал А, хоч у листах і не пояснюють звичайно, що всі «принципові» розходження автора листа з журналом А полягають у тому, що журнал А не видрукував поганих, недотепних віршів автора листа (як найхарактерніший, читайте лист Ф. Шмальоного—відомого войовничого графомана—в «Новій Генерації» № 2 за 1929 р.).

Основні ж риси войовничого графомана полягають у тому, що це недавній член літгуртка, який редакції думає «взяти» тухлими яйцями, а не творами, просто собі «парень», що, повний зарозумілости, нічого не вчиться і не хоче вчитися і, крім своїх віршів, ніколи нічого не читав і не хоче читати. Тим більше, що дехто з старших маститих графоманів ще й рекомендує не вивчати класиків, бо то, мовляв, опіум чи пошесть для пролетарського письменницького молодняка.

Забуваєш, бо почуваєш, що все це—сміття в літературному процесі, що все це—«іздержкі революції», і що врешті все це, як формальне кривляння і лайки наших ліфівців іде безперечно поза літературним процесом, що читачеві та історії літератури залишиться лише справжня творчість, а все останнє одвіється.

Шкода лише, що ці «іздержкі», зарозумілість, формальне кривляння і літературна нечистоплотність затримують розвиток і зріст частини нашої літературної молоди. Звичайно, ми за вивчення літературної форми, ми за високоякісну і всебічну формальну освіту нашої молоди, бо її нам ще й як бракує. Але за освіту серйозну, поєднану з розумінням завдань літератури, поєднану з революційною пристрастю та вірним класовим устремлінням.

Бо коли читаєш П. Істраті,—бачиш, що для справжнього художника, для письменника з вогнем у серці і з мислями в голові, немає бездоріжжя чи роздоріжжя в нашу епоху. Письменник—або активний запеклий наш ворог, близорукий зоологічний націоналіст Маланюк, або ж—інтернаціоналіст, запальний, відданий поборник пролетаріяту та павперизованого селянства—Панаїт Істраті. А слово, що межує з піснею—жагучим закликом до дії, з бойовим маршем, слово, насичене любов'ю і зненавистю—велика сила. (А не р о з в а г а. Дивно, як міг Йогансен, здається, цілком серйозно виставляти й захищати таку нісенітницю).

Отже ми за плекання творчої революційної пристрасти та соціяльного устремління Панаїта Істраті серед нашої молоди взагалі і молоди літературної зокрема. Нас дуже дивує, коли ми читаємо по наших журналах довжелезні естетсько-професорські аналізи якихось напівдороблених, напівлітературних, от лише формально «закручених» і «закучерявлених» новел, та на кілька сторінок аналізу якогось окремого поетичного образу з анемічної, прилизаної збірки віршів початківця,—й одночасно ніде не знаходимо жодної статті про творчість П. Істраті, А. Барбюса, жодної статті, що рекомендувала б нашій активній окомсомоленій молоді читати їхні прекрасні твори, а нашій літературній молоді вказувала б на ту революційну пристрасть і щирість та міцно поєднані з ними формальні досягнення, що їх мусила б переймати, вивчати наша літературна молодь. Бо такі твори, як Панаїта Істраті, відривають від літературних буднів (од сірих, н е а к т и в н и х буднів взагалі), активізують, примушують серйозніше ставитися до літературних справ, більш розуміти всю вагу і всю відповідальність художнього слова.

У нас на Україні Держвидав видав уже такі книжки П. Істраті: «Михайло» та «Степові будяки» *).

Читаючи сьогоднішні газети та твір співця поневоленої Румунії, задумуєшся: чи перекладено твори П. Істраті на мову румунську (він пише французькою)? Чи читає його той народ, що він його страждання і злигодні з такою пристрастю оспівує?...

У «Степових будяках» один революціонер, коли його «хапають» на вулиці жандарі та лають «жидом», «підбурником»,—встигає кинути в натовп селян такі слова:

*) Неприємно лише, що ДВУ так неохайно видало „Степові будяки“. Захоплений читанням,—наспіх, може просто по редакційній звичці,—я підкреслив сорок друкарських, досить неприємних помилок (на 96 стор. тексту!). Їх у всій книжці не менше, як по одній на кожну сторінку! Таке „ізобіліє“ їх нервує читача, і взагалі це—річ неприпустима в нашій видавничій роботі; коли вже наше ДВУ позбудеться такої „коректи“?

«Підбурник—це ваше рабство, селяни!

Згадайте вищі слова великого Косбука, що не був ні «жид» і ні «підбурник»—у його поемі «Ми хочемо землі»:

Хай бог святий не приведе всіх нас,
Щоб ми вже не землі, а крови захотіли:
Тоді рятунку вам не буде й у могилі,
Хоч би й Христом зробився кожен з вас!».

* * *

Румунським трудящим, румунській молоді треба читати П. Істраті (треба читати Косбука). Це читання, ми віримо, наближало б кінець боярського свавілля, кінець страждання румунського народу.

Нашій молоді рекомендуймо читати твори П. Істраті, щоб вона не губила революційної пристрасти, революційної перспективи, не погрязала часом у багні дрібних склок та дрібного ділячества.

ДМИТРО БАТУРОВ

УКРАЇНСЬКА КІНЕМАТОГРАФІЯ

Кіно що-далі, то все більше стає визначним фактором культурного прогресу сучасного суспільства. Коли ще недавно кіно було переважно засобом легкої розваги, то в сучасний момент, логікою свого розвитку, воно висувається на одно з перших місць в культурному процесі багатьох держав. Роля і значіння кіно, як могутнього фактора культурного і суспільного прогресу, усвідомлена тепер усіма. Виробництво культур-фільмів, тоб-то кіно-картин на культурні теми, в загальній кінопродукції що-року збільшується. Цей процес ми спостерігаємо і в кіноіндустрії СРСР, і в капіталістичних країнах з високорозвиненою кіноіндустрією.

Капіталістичні держави, як от Німеччина, Франція, Італія віддають серйозну увагу виробництву культурних фільмів. Найбільше серед цих фільмів—наукових. В багатьох буржуазних державах кіно перетворилося на могутню підпору науці, на могутній засіб культурного розвитку взагалі. В Німеччині, Франції, Італії виробництво культурфільмів організоване на серйозних наукових засадах і обслужується висококваліфікованим апаратом.

Але й того мало. Цього могутнього, «магичного» струмента намагається поставити на службу своїм ідеям і інтересам навіть релігія. Кіно, як засіб впливати на маси, починають використовувати різні організації римсько-католицької, протестантської й інш. церков. Останніми часами все частіше почали збиратись конгреси й конференції представників церкви як міжнародні, так і національні—особливо в католицьких країнах (Франція, Бельгія, Італія й інш.), присвячені питанням як поліпшення і уточнення старих, так і шуканню нових метод використання кіно, як засобу релігійної пропаганди.

Влітку минулого року в Брюселі відбувся спеціяльний з'їзд католицького кіно-товариства з питань релігійного кіно.

Головна мета з'їзду цього товариства—це виробництво фільмів для шкіл, для релігійної й політичної пропаганди. На чолі товариства стоїть могутня фламандська католицька і демократична організація, що має широкі звязки й поважний вплив у відсталих шарах робітничої класи, що на них і до цього часу католіцизм має дужий вплив. До того ж духовні отці для цієї «божественної» мети ідуть «єдиним фронтом» зі своїми «чужовірними» братами із табору інших релігійних систем—протестантами й інш. Представники релігії намагаються для цієї мети навіть організуватись у міжнародньому маштабі.

Отже, кіно є знаряддя не лише людського (громадського, культурного, господарського) прогресу. Реакційно-консервативні сили, як бачимо, намагаються використати кіно також як знаряддя регресу, як знаряддя пропагувати серед широких мас, за допомогою кіно, темноту, неуцтво і реакційно-консервативні ідеї дискредитованої церкви. На перший погляд явище ніби то парадоксальне, але—це факт. І немає, звичайно, нічого дивного й незрозумілого в тому, що велике досягнення людського генія в капіталістичних країнах служить «божественним» ідеям і цілям. Це бо є складова, невід'ємна частка ідеологічного й політичного арсеналу класового державного механізму сучасної буржуазії,—буржуазії доби занепаду. Тут бо—своєрідна трансформація «малп'ячої справи» американських янків.

Але не зважаючи на ці явища, кіно все більше впливає на культурне життя сучасних держав і прислужується культурному прогресові багатьох країн Заходу.

Проблема кіно, як дуже важливого фактору сучасности—є одна з посутніших проблем і нашої радянської дійсности. З відносно вузького фактору мистецтва, кіно, в наших умовах, стає одним з могутніших факторів культури, економіки, політики то-що. Культурне, побутове, а також виробничо-господарське й науково-технічне життя нашої країни найтісніше ув'язане з міццю і рівнем розвитку радянського кіно. Сучасне кіно є не лише важливий фактор культурного, але й економічного прогресу країни. Бо ж кіно—не лише мистецтво, а й індустрія. Воно складається з двох основних елементів: художньо-ідеологічного, з одного боку, і матеріяльного—з другого. Але, в умовах нашого радянського ладу, кіно, перш за все, є фактор культурного порядку, важлива й потрібна передумова здійснення завдань культурної революції.

Радянське кіно—як було сказано ще на XIII з'їзді ВКП(б)—«повинно стати в руках партії могутнім засобом комуністичної освіти й агітації». Що-правда, досить довгий час ця постанова партз'їзду залишалась лише постановою-директивою, що не була здійснена з цілої низки причин. Радянська кінематографія на початку свого відродження була остільки квола, що, зрозуміла річ, нічого було й думати про широкі розміри здійснення згаданої директиви партії. Поступово, але серйозно здійснювати її взялися лише недавно.

До того і наша промисловість перебувала досить довгий час, так би мовити, «в чорному тілі»—на другому плані. Лише в останній час до радянського кіно почали ставитись зовсім інакше. Широкі кола радянської громадськости і нашої державности, зважаючи на величезне значіння кіно в наших обставинах, як могутнього знаряддя соціяльно-політичної пропаганди й культурного прогресу, почали більше цікавитись кіно-справою в СРСР, його життям, долею.

Особливо помітно виявилось це зацікавлення безпосередньо перед і після всеукраїнської і всесоюзної партійних кіно-нарад. Про кіно заговорили якось усі зразу: партія, комсомол, профспілки. Та й зрозуміло, бо

радянське кіно, його розвиток, його розквіт—важливі, в однаковій мірі, як для партії, так і для профспілок і комсомолу.

Отже потрібно, в першу чергу, висвітлити, яке значіння за радянських умов має кіно для соціялістичного будівництва і для всієї комуністичної справи.

Кіно-справа в СРСР поставлена на першу чергу, щоб служити завданням культурної революції. Українська кінематографія, що їй присвячено цю статтю, також відограє рік-у-рік все більшу ролю в культурному будівництві радянської України.

Українська кінематографія певно й твердо виходить на широкий шлях свого прогресивного розвитку. Почавши з невеликими матеріяльно-технічними засобами і людськими кадрами, вона, в процесі свого розвитку, стала на вірний путь безупинного прогресу. І на сьогодні українська кінематографія має цілу низку художньо-ідеологічних і технічно-виробничих досягнень. До того ж вона набула цих досягнень за тяжких обставин відродження як художнього, так і технічного порядку.

В перший період свого розвитку, тоб-то від початку організації до жовтня 1924 р., українська кінематографія перебувала в надзвичайно тяжкому стані. Кіно-фабрики не мали потрібного устаткування, кваліфікованої робітної сили, достатньої кількости сценаріїв і т. інш. Кіно-виробництво обмежувалось, головно, виконуючи завдання на поточні кампанії, виробляючи різні гасла, кіно-хроніку й т. інш.

В досить тяжкому стані перебувала також і театральна кіно-сітка України. До 1924 р. її зовсім не ремонтовано. Це призвело до руйнації кінотеатрів, до знищення струменту й іншого театрального майна. Кіно-театрів на Україні було в цей період дуже мало. На 1 жовтня 1923 року працювало лише 110 кіно-театрів на всій території УСРР. Картин українського виробу було також дуже мало. А ті картини, що їх демонстрували на Україні, як з художньо-ідеологічного боку, так і з технічного—не відповідали мінімальним вимогам радянської кінематографії, бо ще було дуже мало картин радянського виробу.

Починаючи з кінця 1924 р. розвиток української кінематографії пішов досить швидким темпом. Так, наприклад, кіно-театральна сітка на Україні зросла за час з жовтня 1924 р. по жовтень 1928 р. з 503 кіно-установок до 2.123, тоб-то на 422%. Особливо інтенсивно розвивалася за цей час сільська кіно-сітка: з 125 кіно-установок на жовтень 1924 р. до 975 на жовтень 1928 р., тоб-то за останні чотири роки кіно-театральна сітка українського села зросла на 780%. Трохи відстаючи, але все ж досить інтенсивно, розвивалась робітничо-клубна кіно-сітка: з 273 кіноустановок на 1 жовтня 1924 року, до 807—на 1 жовтня 1928 р., або на 295,6%, тоб-то майже в три рази.

Характерний для української кінематографії є розвиток кіно-театральної сітки на селі. Хоч вона почала розгортатись і пізніше за робітничо-клубну і на жовтень 1924 р. становила лише її половину, проте на жовтень

1928 р. вже перевищила її, зростаючи швидшим темпом, аніж робітничо-клубна.

Що до шкільних кіноустановок, то за вказаний час вони не збільшились зовсім. Шкільна сітка на Україні почала організовуватись лише недавно. Це, безумовно, є негативне явище в розвитку української кінематографії. Те саме можна сказати й про розвиток пересувних кіно на Україні. Правда, пересувне кіно до обставин українського села не зовсім підходить. В цьому відношенні практика України протистоїть практиці РСФРР, де кінофікація села відбувається виключно за рахунок пересувних кіно.

Кінофікація українського села, як і кінофікація всієї України, відбувалась до цього часу виключно шляхом розвитку стаціонарних кіноустановок. Стаціонарна кіноустановка має всі переваги перед пересувним кіно, крім вартости. На сьогодні на всій території України пересувних кіно чи й є три десятки. До того ж сільських менше десяти. Тридцять пересувних кіно, проти 2.123 стаціонарних,—це така мізерна цифра, що про неї не варто й говорити.

Виробництво української кінематографії розгорталось спочатку на двох фабриках—Ялтинській і Одеській, а з 1927-28 року лише на одній Одеській. За ввесь час існування цих кіно-фабрик, з 1923 р. по 1928 р. вироблено 79 художніх фільмів, не враховуючи, звичайно, культур-фільмів, кінохроніки й т. інш.

Зважаючи на те, що головною базою виробництва української кінематографії була і ще деякий час буде Одеська кіно-фабрика ВУФК'у,—на її поширення і переустаткування за минулий рік витрачено щось з півмільйона карбованців. Одночасно з розвитком і поширенням Одеської кінофабрики, в Київі закінчують будувати нову кіно-фабрику. Це—величезне кіно-підприємство не лише в СРСР, але і в Европі—коштуватиме воно щось близько чотирьох мільйонів карбованців.

* * *

Проблема дальшого культурного процесу вимагає здійснити поставлені від партії й радянської влади завдання культурної революції. В боротьбі за культуру наше кіно повинно відограти важливу ролю. Кіно, в наших обставинах, є прекрасне і своєрідне знаряддя соціяльної і культурної пропаганди. Воно для нас особливо важливе й цінне тим, що вдало сполучає завдання соціяльно-політичної пропаганди й культурного прогресу з художнім оформленням. З цього погляду жодна галузь сучасного мистецтва не має таких характерних рис, такої перемоги, як кіно-мистецтво.

Кіно, своєю портативністю, кінематичністю і цілеспрямованим монізмом, висувається в перші лави всієї багатогранної системи мистецтва. Сучасне кіно-мистецтво, логікою свого розвитку, перетворюється на активний трансформуючий центр усього мистецтва.

Кіно, як незаперечний носій безперервного прогресу в мистецтві, повинно буде надалі вести за собою всі інші види мистецтва, ставши в авангарді

і подальшого майбутнього розвитку радянського мистецтва. Таке твердження й тепер уже загально відоме і незаперечне.

В наших радянських обставинах кіно є могутнє знаряддя конденсації культурно-освітніх завдань і завдань соціяльної пропаганди партії і радянської держави. Подаючи ідеологію й політику культури й побуту в раціонально-досконалім (змістом) і художньо-привабнім (формою) фільмі, кіно найкраще і вдало розвязує й виконує одно з важливих завдань нашого соціялістичного будівництва— завдання культурної революції. Недарма Володимир Ілліч свого часу справедливо зазначив, що: «зі всіх мистецтв, найважливіше для нас—кіно». Партія насьогодні теж висунула проблему кіно на перше місце, вважаючи, що на фронті здійснення завдань культурної реконструкції значіння радянського кіно—грандіозне.

Щоб здійснити завдання, що їх поклала партія й радянська влада на наше кіно, треба, щоб воно безупинно розвивалось і надалі. Виробничі й технічні ресурси, а також людські кадри, на яких базувалась до цього часу радянська кінематографія, уже майже вичерпані. Щоб прогресувати надалі, треба торувати нові шляхи, закладати нові виробничі й технічні основи. Лише розгортаючи нове, широке будівництво, як у галузі кіно-театральної сітки, так і в галузі кіно-виробництва, радянська кінематографія зможе вийти на широкий шлях свого могутнього, безупинного прогресу і розквіту.

Що ж до перспектив розвитку української кінематографії на найближчі роки, то на це питання контрольні цифри п'ятирічного перспективного плану розвитку ВУФКУ (1928-29—1932-33 р.р.) дають таку відповідь.

Загальна кіно-театральна сітка України збільшиться за п'ять років на 7.063 кіноустановки, тоб-то з 2.123 установок на жовтень 1928 року, зросте до 9.186 установок на жовтень 1933 року, або на 432,2%. В окремих групах динаміка розвитку буде така: робітничо-клубна кіно-сітка зросте за час з жовтня 1928 р. до жовтня 1933 р. з 807 кіноустановок на 2.388, або рівно в три рази—на 300%. Сільська кіно-сітка збільшиться за п'ятиріччя майже на 4.000 кіноустановок, тоб-то з 975 одиниць, що є на жовтень 1928 року, до 4.950 одиниць на жовтень 1933 р. На кінець п'ятого року половина сільрад на Україні матимуть кіноустановки. Шкільна сітка зросте за цей час з 20 кіноустановок до 1.200, або на 6.000%, тоб-то рівно в 60 разів. Розвиток пересувних кіно на Україні теж передбачений п'ятирічним планом—з 35, що їх маємо тепер, до 388 на жовтень 1933 р., або на 108,6%, тоб-то більше ніж в 11 разів.

Що ж до розвитку, так званої, групи комерційних театрів, то зростання їх за п'ятиріччя передбачено дуже повільне: з 200 театрів, що є тепер, до 260 на жовтень 1933 р., або на 130%. Із них держкінотеатри, що їх експлоатує безпосередньо ВУФКУ, зростуть з 72 до 116, або на 74 театри, чи на 161%

Повільне зростання цієї групи кінотеатрів, залежить від темпу нового театрального будівництва, а кошти на нього, як відомо, досить обмежені.

Найінтенсивніше, як було вказано, за ці п'ять років розгортатиметься шкільна й сільська кіно-сітка. І це, за умов здійснюваної нами культурної революції—цілком нормальне явище. До того, виключне значіння для нас має розвиток сільської кіно-сітки, бо дуже важливі, великі й відповідальні завдання покладається на наше кіно в українському селі, де радянське кіно повинно стати могутнім знаряддям перевиховання нашого селянства в колективістичному дусі. Перед нашою кінематографією в її роботі на селі стоїть тепер основне завдання—допомогти бідняцько-середняцькому селянству по-соціялістичному перебудувати його побут і господарство на основі останніх постанов партії. Воно повинно полекшити партії й державі здійснити основне завдання по втягненню нашого селянства в загальний процес соціялістичного будівництва, що відбувається в нашій країні. Розвиток кіно в радянському селі важливий ще й тим, що воно є розсадник культури і повинно поступово заступити церкву, шинок і інш. «атрибути» сільського ідіотизму (хоч, правда, не лише сільського).

Поширення кіно-театральної сітки на Україні за п'ять років відбуватиметься за рахунок пристосування відповідних приміщень під кіно-театри і побудування нових робітничих клубів. За п'ять років намічено збудувати 25 кіно-театрів в окружних містах, а також у більших промислових центрах. **Із них 5 найбільших, у наших умовах,** театрів по 2.000, приблизно, місць кожний, будуть збудовані в найбільших містах України. Останні 20 театрів по 700—800 місць будуть збудовані в різних містах України, де тепер кіно-театрів або ще зовсім немає, або коли й є, то такі старі, що не можуть задоволити й мінімальних потреб населення цих міст, що невпинно зростає. Треба мати на увазі, що сім окружних міст на Україні не мають ані одного кіно-театру. До того ж по більшості міст на Україні вони так постаріли, що потрібують або ґрунтовної реконструкції, або закриття. Всі 25 театрів будуть збудовані за останнім словом будівничої кіно-техніки.

Крім нових кіно-театрів буде також збудовано за п'ятиріччя 650 нових кінофікованих сельбудів з кіноустановками й електростанціями. Це потрібно, щоб здійснити завдання кінофікації села.

З вищенаведеного ми бачимо, що кінофікація України за п'ять років піде швидкими кроками. Більше 7 тисяч кіноустановок за п'ять років, тоб-то 9.200 установок на кінець п'ятилітки проти 2.100—це великий крок наперед.

До того треба відзначити, що відносно темпу кінофікації країни, ми дивимось бадьоріше, ніж Совкіно, що в своєму звіті за 1925-27 р.р. пише: «Подальші перспективи зросту кіноустановок комерційного й клубного типу не дуже великі... Зріст клубних кіноустановок... буде дуже загаяний, а може, навпаки—тому, що передбачається раціоналізувати цей процес, з'єднуючи кілька малих клубів в один великий клуб. Отже кількість клубних кіноустановок може навіть зменшитись». А весь наш план подальшого розвитку культурно-освітньої, тоб-то клубної, кіно-сітки як у місті, так і на селі побудований, головно, на основі поступової кінофікації робітничих клубів, сельбудів, хат-читалень, шкіл і т. інш.

Клуби, про які говорить Совкіно, безперечно будуть збільшуватися, хоч і повільно, тому що це завдання не можна здійснити, не побудувавши нових грандіозних клубів-палаців, а це в свою чергу звязано, як відомо, з обмеженими асигнуваннями. І безперечно, що протягом цих п'яти років темп організації і зросту нових клубів, як і клубних кіно, надалеко випередить темп збільшення робітничих клубів.

Базою українського кіновиробництва на ці п'ять років будуть дві кінофабрики ВУФКУ—Одеська та Київська, що тепер її добудовують і обладновують. Динаміку виробництва кіно-партії на цих фабриках за п'ятиріччя характеризують такі дані:

	1927-28 р.	28-29 р.	29-30 р.	30-31 р.	31-32 р.	32-33 р.
а) Художніх .	24	30	40	50	55	65
б) Культурфільмів .	8	37	51	62	77	99
в) Кіно-хроніки	52	52	52	52	52	52

Вартий уваги величезний зріст культурних фільмів: з 8 в 1927-28 р. до 99 в 1932-33 р. Отже ця категорія картин зросте майже в 12½ разів або на 1.237,5%.

Все це, в плані наміченого культурного будівництва на Україні і тієї ролі, яку повинна відограти в цій справі наша українська кінематографія,— явище цілком законне. Кіно в радянському суспільстві, як могутній засіб культури, повинно в першу чергу підвищити загальний культурний рівень, а головне, культурно й політично виховувати широкі маси нашої культурновідсталої республіки. З погляду важливости цих завдань і побудовані як виробничі, так і тематичні плани української кінематографії.

Серед культурних фільмів поважне місце займають наукові, науковотехнічні, виробничі, а також антирелігійні. Боротьба з релігією передбачає разом з тим і боротьбу за новий раціоналістичний побут, за нове комуністичне світорозуміння, тоб-то за розуміння світобудови й розвитку людства —його історичної структури. Без боротьби з релігією, цим «опіумом для народа», ми, зрозуміла річ, не зможемо збудувати соціялізму, а тим більше, закінченого комуністичного суспільства, що має бути без темноти, неуцтва, жорстокости, якими було позначено людство минулих віків.

Оце, треба сказати, одно з найпосутніших основних завдань радянської та й нашої української кінематографії.

Поважне місце в виробничих і тематичних планах як художніх, так і культурних фільмів займає життя й побут нашої молоди. І це цілком зрозуміло, бо найважливіші завдання припадають на радянське кіно в галузі виховання трудящої молоди зростаючого покоління наших робітників і селян.

* * *

Українська кінематографія насьогодні, безперечно, має цілу низку досягнень як художніх, так і технічних. Досягнення ці—відомі й безперечні. Українська радянська кінематографія за час свого існування пройшла своє-

рідну «фазеологію»—від бездіяльних і зруйнованих напівкустарного типу кіно-ательє і напівзруйнованих кіно-театрів, до могутнього розвитку кіно-театральної сітки на Україні, до грандіознішої в світі кіно-фабрики гіганта (в Київі)—радянського Голлівуду.

Почавши з мізерними матеріяльними засобами й людськими кадрами, кінематографія України в процесі свого розвитку вийшла на правильний, широкий шлях безупинного прогресу. «Звенигора», «Джіммі Гіггінз», «Арсенал»—це останнє справжнє досягнення українського кіно-мистецтва—яскравий цьому приклад. Безупинне і тверде зростання її в усіх галузях ми ясно бачимо. Тому то українська кінематографія посідає одно з перших почесних місць в системі радянської кінематографії всього нашого Союзу.

Але поруч з безперечними досягненнями українська кінематографія має ще й низку хиб. Основні з них—це ще недостатнє обслуження масового кіно-глядача, відносно висока вартість вироблюваних картин, з одного боку, недостатній розмір власного виробництва, постійна сценарна криза.

І хоч українська кінематографія зробила досить багато, щоб охопити й організувати масового глядача, але все ж цього ще замало, і Україна далеко ще відстає від інших держав. Кіно-театральна сітка України насьогодні складається з 2.120 одиниць, які з повним навантаженням можуть обслужити до 70 мільйонів глядачів на рік, а це складає 2—2½ відвідування на кожного громадянина УСРР, тоді як за кордоном на кожного дорослого громадянина припадає 30—40 відвідувань на рік. Відсталість наша—і значна відсталість—наявна.

Пересічна вартість картин середньої якости українського виробу ще досить висока—70—80 тисяч карбованців. Надалі вартість виробництва картин буде поступово знижуватися шляхом запровадження на кіно-виробництві раціоналізаторських міроприємств. Поряд із цим, зважаючи на художні вимоги мас, що все збільшуються, також систематично підвищуватиметься і якість української кінопродукції.

Що до задоволення потреб українського кіно-ринку власною продукцією, то тут також ще багато роботи. Хоч проти минулих років українське кіно-виробництво відносно й збільшилось, проте сучасний його розмір—ще недостатній, бо власне виробництво задовольняє загальні потреби українського ринку лише на 18%.

В п'ятирічному плані передбачено, виходячи з конкретних завдань виховання мас в певному художньому, соціяльно-політичному і культурному напрямку, домагатися, щоб власне виробництво ВУФКУ складало не менше 40% загальної потреби ринку. Це тим більше потрібно й можливо, що для такого розвитку виробництва української кінематографії є такі виробничо-технічні передумови, як дві кіно-фабрики, що їх протягом п'яти років потрібно буде цілком використати для задоволення потреб внутрішнього ринку УСРР.

Великого значіння для української кінематографії набуває проблема людських кадрів, живої робітної сили. Кіно-справа на Україні дуже молода. Вона не має за собою ніяких традицій, отже не має і підготованих, високо-

кваліфікованих, з великим—роками й десятиріччями—нагромадженим досвідом у кіно-роботі, старих кадрів робітників, щоб вони свій досвід, свої знання могли передати новим кадрам робітників, молоді. Питання з людськими кадрами в кінематографії остільки важливе, оскільки і складне, а це ще ускладняє завдання.

Тому керівні органи української кінематографії вживають тепер практичних конкретних заходів, щоб розвязати проблему людських кадрів, щоб підготувати й виховати нові кваліфіковані кадри кіно-робітників, як по художньо-виробничій лінії, так і по технічній, як от: режисерів, сценаристів, художників, артистів, операторів, механіків і т. ін.

Здійснити завдання, покладене на українську кінематографію державою й робітничою класою, вона сама, безперечно, не зможе. Їй одній це не під силу. Кінематографії України повинна бути забезпечена найактивніша, максимальна підтримка і безпосередня допомога з боку широких кол радянської громадськости і нашої державности (партія, комсомол, профспілки, кооперація, літературно-письменницькі організації, політосвіта й т. інш.). Головне—це те, щоб на кіно-справу дивились перш за все, як на важливу й абсолютно необхідну галузь у системі нашого соціялістичного й культурного будівництва.

Пора, нарешті, відкинути погляд на кіно, як на якесь прибуткове комерційне підприємство, як на своєрідну «крамничку», що служить на правах «підручного» підприємства, щоб поповнити касу якоїсь там організації. Такі явища, на великий жаль, ще й досі зустрічаються в наших деяких організаціях. Треба раз назавжди усвідомити ту незаперечну істину, що радянське кіно в руках партії, держави й профспілок є перш за все знаряддя культурного порядку. Цей критерій особливо мусить бути провідним, як ніде інше—в профспілкових (робітничих клубах) і культурно й політосвітніх організаціях (політосвіта, сельбуди, хати-читальні), тоб-то в організаціях культурно-освітнього екрана, а не комерційного.

Навколо радянського, а значить і українського, кіно, як фактора першорядної ваги в культурному процесі і в будівництві соціялізму в нашій країні, потрібно створити здорову громадську думку всіх передових, свідомих і культурних сил нашої республіки.

Лише за цих обов'язкових умов наша українська кінематографія здійснить покладені на неї завдання і тим самим виправдає останні рішення нашої партії і відомі Ленінські слова, що «з усіх мистецтв, найважливіше для нас—кіно».

домила своє місце в соціялістичнім будівництві і що їй рідні ще мотиви пресловутої богеми.

Коли вже бути безстороннім, то треба відзначити, що в «Повіні» є цінний своєю тематикою вірш «Наймичка Ганна», що трактує про домашню робітницю в сучасному побуті. Також цитований вище вірш «Трава прив'ялена» заслуговує на увагу, знов таки, через те, що авторка дужа сміливо й ризиковано говорить про такі речі, про які до цього часу поезія старанно-соромливо мовчала, або й зовсім їх ігнорувала.

Можна було б сказати ще про те, що більша половина віршів у збірці «Повінь» написані п'ятистопним хореєм і що така одноманітність метра часто викликає монотонність ритмічного малюнку вірша. Можна було б також сказати, що поряд зі щирістю, непідробною емоціональністю і навіть подекуди соковитістю, у віршах Троянкер переважають інтонації манірности й сентиментальности. Можна було б нарешті навести відповідні цитати, щоб довести, що такі речі поетеси, як—«Тато мій» і «Мене тато прогнав» трактують про «дітей і батьків» у побуті містечкового єврейства і є переспів вірша «Стихи о ребе»—М. Светлова.

Але ж для уважного читача досить і того, що ми вже сказали. «Повінь» Р. Троянкер хіба що наближається до середнього рівня української поезії наших днів і ще раз свідчить про те, як серйозно і вдумливо треба працювати всім тим, хто виступає з художнім словом.

Г. Гельфандбейн.

В. МАТВІЄВ-СИБІРЯК. Митька (Молоді паростки). Повість. Переклад М. Щербака. ДВУ. 1928 р. Ціна 1 карб. 80 коп. Стор. 336.

Питання юнацької і дитячої літератури поки-що в нас не цілком вирішені. Ще точаться дискусії, найбільше принагідно, в рецензіях на дитячі та юнацькі книжки (книжки, що розраховані на дитячого та юнацького читача). Рідко хто спеціяльно відгукнеться на це, окрім хіба робітників Держвидаву, чи (зрідка) осіб, що звязані з цією роботою. Одного разу, пам'ятаємо, це питання широко дискутувалося серед робітників Держвидаву на сторінках друкованих органів, і зацкавлені особи мали змогу ознайомитися з ним.

В даному разі ми теж принагідно зупинимося на одному пунктові з цього питання, рецензуючи повість Матвієва-Сибіряка «Митька», що перекладена М. Щербаком та видана нашим Держвидавом українською мовою. Ми поговоримо саме про стиль віеї дитячої та юнацької літератури, а тому, що це питання порядку всесоюзного, то й не матиме значіння, чи ми це говоритимемо з приводу книжки українського, російсього чи якогось іншого автора.

Приглядаючись до того продукту, що вже тепер є на ринкові і призначений для споживання молодого читача, ми б висловили жаль з того приводу, що автори та видавці не дбали про якусь стилістичну єдність, коли б не знали, що в значній частині це є свідома робота. Ну, а свідомість—категорія такого порядку, що не жалувати її треба, а зразу ж виправляти.

В більшості російські та українськ журнали (дитячі й юнацькі) запроваджують одну думку, що з нею очевидно погодиться дехто з зацікавлених наших читачів. Думка така, що для юнацтва потрібна книжка—це книжка про пригоди, авантуру (правда, соцiяльно і класово витриману) в основі—літературу романтичну. Ми не проти юнацько романтики, але маємо що до цього деякісвої міркування.

Моменти напруженої класової боротьби суспільних верств у СРСР не виявлені чтко, відверто, так, щоб їх могло відчути молоде покоління.

Питання ж про зміну, належну, класовостійку зміну, що в її руки перейде будівництво соціялізму й завершення здобутків Жовтня, ще так само не зійшло у нас із порядку денного. Ось тут і постає питання про виховання молодого покоління на основі досвіду відвертої революційної боротьби самої класи, найперше боротьби нашої комуністичної партії за Жовтень. Потім ще треба навчити його відчувати психологію й поведінку ворожих клас у такі моменти гострого напруження, як, припустімо, наш сьогоднішній.

Треба поставити питання про створення юнацької літератури революційно-реалістичної, або ж революційного реалізму і реалізму нашого сьогодні. А от цього у нас і немає. І критерієм для оцінки юнацької літератури буде те, оскільки правдиво і відверто відображується в ній життя з цією своєю

складністю й оскільки вияснена суть класової боротьби та її форми насьогодні.

З таким критерієм ми й підійдемо до оцінки повісти В. Матвієва-Сибіряка. На 366 сторінках увага читача зосереджується на умовах виховання і на витівках талановитого юнака Митюхи, майбутнього революціонера.

На що слід найперше звернути увагу,—це на відсутність художньої зацікавлености в повісті. На нашу думку, не досить вивезти цього юнака до міста, де він вчитиметься революційної боротьби (це ми догадуємось) та пустити взимку на ту ж дорогу ще одного героя з дітей—вже дівчину (це, щоб було ефектніше), а треба найперше подбати про цілість художнього образу, що мусить емоційно збуджувати читача.

Пригляньмося, як художник справився розгорнутим, як то кажуть, полотном. А полотно соціяльної боротьби у глухому робітничому закуткові розгорнуто широко, поставлено багато дієвих осіб, очевидно з метою, що вони доповнюватимуть один одного й доконуватимуть поставлене автором у повісті завдання.

Коротенько про зміст: У гуті-селищі спадкоємців Уласових (а не «наслідників», як переклав М. Щербак—*Т. Б.)* власників шкляного заводу, що знаходиться тут же, робітникам живеться дуже тяжко, експлоатують їх неймовірно, не менше визискують і дітей, а всі разом якось терплять і кожне посвоєму доживає віку.

І найперше увагу читача автор силкується звернути на хлопчика Митьку, меткого юнака, що готовий на все і вміє відстояти свої права. Ось у такий глухий закуток потрапляє революціонер Мирославський. Він організовує робітничий гурток, працює як художник, виховує й самого Митьку. Його робота спричиняється до страйку на заводі, і в наслідок кращає стан робітників (підвищення зарплатні, особливо дитячої, виплата не записками до заводської лавки, а грішми, і багато інш.).

Але все це лише на кілька тижнів. А там приїхали жандарі, арештували кого слід і все пішло по-старому.

Маючи перший урок революційної боротьби та досить надійну підмогу, робітники готуються до другого страйку. Мирославський тікає від жандармерії до міста й там потрапляє до в'язниці. Митька, наробивши багато «революційних номерів» заходами вчительки-революціонерки Валі (дружини Мирославського) перебирається до міста і починає вчитись у художній школі.

Довівши ось до якого стану «полотно», автор закінчує тим, що Домаха, Митькова мачуха, йдучи в місто до свого чоловіка Арсена Безвусого, що сидить у в'язниці, на шляху підбирає дівчину Ольку, дочку одного арештованого Карого, яка теж подорожувала до міста.

Ось на цьому й кінець.

Писати книжку для молодого читача, це значить найперше брати на себе відповідальність за естетичне, художнє, а далі й соціяльне його виховання. Чи виховує ця книжка молодого читача, про це поки-що говорити не будемо, проте зазначимо, що хоча й ми не досконало знаємо Матвієва-Сибіряка, як автора-письменника, але цю повість, на нашу думку, він зробив (іменно—зробив) або нашвидку, на замовлення, або ж йому самому бракує художнього й естетичного смаку.

Повість не закінчено, вона не має художньої цілости. На 366 стор. подано колоритний побут різних соціяльних груп, але ж усе це не зведено до одного спільного знаменника, що мусив би виправдати підзаголовок твору—«Молоді паростки». Галерея дієвих людей має лише свої назви, але не дасть юному читачеві глибокого уявлення про всю істотність їхню, якщо у нього життям не створено певної уяви за словами «піп Вавила», «управляющий» і т. ін. Це ж не є художні образи. Правда, декого з героїв автор почав опрацьовувати (Митька, Мирославський—характерні типи робітників), та не довів і цього до кінця. Є зовсім зайві люди. Найслабіше протягом твору психологічно дотримані це: Домаха, дехто з семінаристів та інш.

Головне в художньому творі, що розраховується на молодого недосвідченого читача,—це художня його цілість, спрямованість і закінченість. Треба поставити суворі вимоги до авторів книжок для юнацтва: найменше дієвих осіб, але ж найповніше їхнє окреслення, психологічна й соціяльна—правдива цілість.

І для такої літератури цього в більшій мірі мусимо домагатись, ніж від літератури для дорослих (в розумінні розвитку) читачів.

Отже, одну лише заслугу ми визнаємо за автором—це досвідченість його в побуті й уміння колоритно його подати.

Тепер що до перекладу. Коли ДВУ прийме до уваги оці наші вказівки (до речі—азбучні літературні істини), до уваги у виборі книжок для друку з цієї серії, то ми б ще порадили й що до самих перекладів. В них у такій же мірі, як художність, мусить бути й кришталева чистота мови. Але ми мусимо відмітити, що М. Щербак, хоч і знавець мови, цей переклад зробив не зовсім охайно.

«Немов сновида, він подивився і встав».

Це, очевидно, замість: «как призрак». А можна було: «Немов примара, або привид», далеко краще. На «наслідників» ми звернули увагу вже раніше. Не менш неприпустимі огріхи є і в синтаксі. Почувається, що перекладач не зміг цілком звільнитися від російської синтакси. За браком місця ми не можемо навести ширших прикладів.

Отже в цілому треба вітати добру спробу видавництва поширювати літературу для юнацтва «просту», реалістичну, зі звичайного життя, переносячи таким чином читача в оточення, що є близьким до нього, його почувань, і цим самим впливаючи в певному напрямкові. Треба лише порадити подбати й за художню грамотність таких книжок.

До речи, звертаємо увагу на велику кількість коректорських помилок.

Ось у такому аспекті можна радити повість до вжитку, посумувавши з приводу дорожнечі книжок: вона коштує 1 карб. 80 коп.

Тодос Берунь.

А. ЛЕЖНЕВ и Д. ГОРБОВ. «Литература революционного десятилетия». Вид. «Пролетарий». 1929 р., Стор. 158. Ціна 1 крб. 60 коп.

Книжка, що ми її розглядаємо, складається з двох статтів—«Русская литература за десять лет»—А. Лежньова і «Зарубежная русская литература» Д. Горбова. Стаття Горбова має різко виявлений інформаційний характер і бігло розглядає продукцію паризького емігрантського журналу «Версты» і нових творів Гіппіус, Степуна, Буніна, Зайцева, Алданової, Цвєтаєвої, Ремізова, Сургучова, Шмельова, Юшкевича, Наживіна і Купріна. Принципово проти статті Горбова заперечувати не доводиться, бо вона є цінна й корисна. Потрібно хіба лише одмітити поверховість аналізи і непереконливу оцінку віршів Марі Цвєтаєвої, що її [redacted] прирівнює до Бориса Пастернака.

Не така цікава стаття Лежньова, написана занадто елементарно, а іноді і спрощено. Характеристики творчости окремих письменників не виходять у Лежньова за рамки звичайних загально-вживаних штампованих визначень. На протязі кількох сторінок Лежньов встигає сказати, що от, мовляв, Нікіфоров «добре знає робітничий побут» (стор. 94), Фадєєв «вірний учень Толстого» (стор. 96), а твори Фурманова «стоять на грані між мемуарами і белетристикою» (стор. 99).

Досить багато у Лежньова фактичних помилок і безумовно неправильних оцінок. Не кажемо вже про те, що Лежньов у цій статті загалом відкидає значіння роботи ЛЕФ'а (не можна ж замовчувати того, що вірші Асеєва він називає «штучно газованою» водою»). Вкажемо ще на те, що наївні сусальні і зовсім незначні белетристичні спроби «мужіковствующего» Орєшіна він ставить вище за романи Кличкова—письменника, що його вважають виключним знавцем руської мови, хоч він і реакційний своєю громадською установкою.

Про епігонський твір Леонова,—роман «Вор», критик теж пише як про книжку, в якій молодий письменник «найближче підійшов до свого власного стилю».

Позитивного в статті Лежньова мало. Можна хіба згадати про те, що він виправив свою помилку і переціннив вірші Уткіна—поета, що ним цілком опанував штамп і він дуже часто скочується до прямої апології міщанства.

Г Гельфандбейн.

КНИЖКИ ТА ЖУРНАЛИ, НАДІСЛАНІ ДО РЕДАКЦІЇ

[redacted] Повість. ДВУ. Стор. 233. Ціна 1 крб. 80 коп.

Тимофій Бордуляк—Вибрані твори. ДВУ. Стор. 215. Ціна 1 крб.

М. Черемшина—Верховина. «Книгоспілка». Стор. 203. Ціна 1 крб. 25 коп.

М. Коцюбинський—Оповідання: Подарунок на іменини. В путах шайтана. Коні не винні. По людському. Посол від чорного царя. Ціна кожного оповідання окремою кни-

жечкою на 32 стор.—7 коп. Вид. Книгоспілки».

[redacted] (Нотатки до біографії). «Книгоспілка» Стор. 93. Ціна 80 коп.

Гі де-Мопасан—Пампушка. Оповідання. «Книгоспілка». Стор. 109. Ціна 60 коп.

В. Шекспір—Гамлет (Переклад М. Старицького). «Книгоспілка». Стор. 192. Ціна 2 крб.

М. Кропивницький—Вибрані твори. «Книгоспілка». Стор. 183. Ціна 1 крб. 25 коп.

Гі де-Мопасан—Твори. Том IV (Переклади Дейнара М., Качеровського Мих., Рильського М., Чикаленка П.) «Книгоспілка». Ціна 2 крб. 25 коп.; том VI (Переклад І. та М. Рильських) Ціна 2 крб. 25 коп.

О. Свірський—Рудько. ДВУ. Стор. 277. Ціна 1 крб. 60 коп.

Шервуд Андерсон—Усі враз (Переклад М. Лисиченко). ДВУ. Стор. 217. Ціна 1 крб. 25 коп.

Ж. Тудуз—Людина, що збудила вулкани (З французької переклали М. та І. Рильські). ДВУ. Стор. 389. Ціна 1 крб. 60 коп.

Панаїт Істраті—Степові будяки. ДВУ.

Афім Асанг—Чорна хвиля. Роман. ДВУ.

М. Горький—Оповідання. Нарождення людини. Приятелі. Дід Архип і Льонька. Справа з застіжками. Макар Чудра. В степу. Ціна кожного оповідання книжечкою на 32 стор. —7 коп. Вид. «Книгоспілки».

Дрібні оповідання: Н. *Левочський*—Ленін в гостях у Кашинських кооператорів. *А. Зоріч*—На землі. *Г Нікіфоров*—Давні дні. *А. Дорогійченко*—Силу божу побито. Кожна книжечка на 16 стор. коштує 3 коп. Вид. «Книгоспілки».

Марко Вовчок—Вибрані твори. ДВУ. Стор. 277. Ціна 1 крб. 25 коп.

Іван Костун—Яструби. Роман. Стор. 107. Ціна 1 крб.

Гарт № 1. 1929 р. ДВУ. Ціна 75 коп.

«Маладняк» № 1. 1929 р. Білоруське Державне Видавництво. Менск. Ціна 40 коп.

Нова Генерація № 1 і № 2, 1929 р. ДВУ. Ціна 75 коп.

Молодая Гвардія № 1. 1929 р. Ціна 60 коп.

Новий Мир № 1. 1929 р. Ціна 1 карб. 40 коп.

Кіно № 2. Двотижневий журнал української кінематографії. Ціна 15 коп.

Молодий Більшовик № 1, 1929 р. Журнал селянської молоді. Ціна 15 коп.

Зоря № 1, 1929 р. Журнал-місячник. Дніпропетровське. Ціна 20 коп.

Массовик № 7 Еженедельний журнал МК ВКП(б). Ціна 8 коп.

Критика № 1, 1929 р. ДВУ. Ціна 70 коп.

Сільський Театр № 12, 1928 р. № 1, 1929 р. Місячник Відділу Мистецтва УПО НКО та ЦК ЛКСМУ. «Рад. Село». Ціна 30 коп.

Агітація і пропаганда № 1, 1929 р. Журнал Агітпропу ЦК КП(б)У та Агітпропу Харківського ОПК.

Редагує—**Редколегія** Відпов. редактор—**Пав. Усенко**

ЗМІСТ

